

Ένα αρχαίο πόλισμα στην Έλευθερούπολη Νομού
Καβάλας

Χ. ΚΟΥΚΟΥΛΗ-ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΗ

doi: [10.12681/tekmeria.141](https://doi.org/10.12681/tekmeria.141)

To cite this article:

ΚΟΥΚΟΥΛΗ-ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΗ Χ. (1998). Ένα αρχαίο πόλισμα στην Έλευθερούπολη Νομού Καβάλας. *Tekmeria*, 4, 31-60. <https://doi.org/10.12681/tekmeria.141>

ΕΝΑ ΑΡΧΑΙΟ ΠΟΛΙΣΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΠΟΛΗ
ΝΟΜΟΥ ΚΑΒΑΛΑΣ.

Ἡ ὑπαρξη ἀρχαίων εὐρημάτων στήν περιοχή τῆς σημερινῆς Ἐλευθερούπολης εἶχε ἐπισημανθεῖ ἤδη ἀπό τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, ὅταν ὁ Γάλλος περιηγητής E. Cousinery, γενικός πρόξενος τῆς Γαλλίας στή Θεσσαλονίκη, περνώντας στά 1786 ἀπό τὸ Πράβι, ἀνέφερε τὴν ὑπαρξη "ὀρισμένων ἀρχαιοτήτων" χωρὶς ὡστόσο νὰ τὶς περιγράψει¹.

Πολὺ ἀργότερα ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος L. Heuzey δημοσίευσε δύο ἐπιγραφές ἀπὸ τὸ Πράβι, πού τὶς εἶδε ἐντοιχισμένες στὸν τότε "ἐπισκοπικὸ" ναὸ τῆς Ἐλευθερούπολης². Ὁ ἐπισκοπικός αὐτὸς ναὸς δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου³. Τῆ μίᾳ ἀπὸ αὐτὲς τὶς δύο ἐπιγραφές, μία ἀποσπασματικὴ ἐπιτύμβια παλαιοχριστιανικῶν χρόνων, ἀναδημοσίευσε ὁ A. Salač στά 1923 μὲ τὴν πληροφορία ὅτι βρισκόταν ἐντοιχισμένη στὸν τοῖχο τοῦ ἔξωτερικοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Πραβίου, χωρὶς νὰ ἀναφέρει τὸ ὄνομα τῆς ἐκκλησίας⁴. Ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Ἁγιο Νικόλαο προκύπτει ἀπὸ μιὰ τρίτη ἐπιγραφή, τὴν ὁποία ἐπαναδημοσιεύει στὸ ἴδιο ἄρθρο ὁ Salač μὲ τὴν ἴδια προέλευση⁵, καὶ γιὰ τὴν ὁποία ὁ P. Perdrizet σημειώνει ὅτι χρησίμευε ὡς κατώφλι στήν ἐκκλησία

1. E. M. Cousinery, *Voyage dans la Macédoine II*, Paris 1831, 66.

2. L. Heuzey - H. Daumet, *Mission archéologique de Macédoine*, Paris 1876, ἀρ. 6-7. Πρβλ. D. Feissel, *Recueil des inscriptions chrétiennes de Macédoine du III au VI siècle*, BCH Suppl. VIII, Paris 1983, 183-4, ἀρ. 219.

3. Μολονότι φαίνεται δυσερμίνευτη ἡ θέση τοῦ ναοῦ ἔξω ἀπὸ τὴν περιοχή τῆς Ἑλληνικῆς συνοικίας καὶ μακριὰ ἀπὸ τὸ ἐπισκοπεῖο, δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα γιὰ τὴν ὑπαρξη ἄλλου ναοῦ στὸ Πράβι, ἐνῶ ἀπὸ τὴν κτητορικὴ ἐπιγραφή τῆς ἀψίδας τοῦ ἱεροῦ βεβαιώνεται ἡ ἀνέγερση τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου στά 1759. Ἐ. Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, *ΑΔ* 27 (1972) Χρονικά, 573-4, πίν. 5 15β-γ· Ἄ. Μπακιρτζῆς, "Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Ἐλευθερούπολη (Πράβι)". *Ἀφιέρωμα στή μνήμη Στ. Πελεκανίδη*, Θεσσαλονίκη (ΕΜΣ) 1983, 271 κέξ, πίν. 2γ.

4. A. Salač, "Inscriptions du Pangée, de la région Drama-Cavalla et de Philipptes", *BCH* 47 (1923) 50, ἀρ. 1.

5. Salač, ὅπ. ἀν. 50 ἀρ. 2.

του Ἁγίου Νικολάου στο Πράβι⁶. Δυστυχῶς καὶ οἱ τρεῖς παραπάνω ἐπιγραφές εἶναι σήμερα χαμένες⁷. Οἱ ἐπιγραφές αὐτές τῶν ρωμαϊκῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν χρόνων σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ θέση τοῦ Πραβίου στὴν εἴσοδο τῆς Πιερίας κοιλάδος ὁδήγησαν ἀπὸ πολὺ νωρὶς τοὺς ἀρχαιομαθεῖς περιηγητές καὶ τοὺς πρώτους ἀρχαιολόγους ποὺ μελέτησαν τὴν περιοχὴ νὰ διατυπώσουν τὴν ἄποψη ὅτι στοὺς Πράβι - ἢ Πράβιστα-, ὅπως ἀναφέρεται στὰ μεταβυζαντινὰ χρόνια ἡ Ἐλευθερούπολη - ὑπῆρξε μία κώμη τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων⁸. Ὅρισμένοι μάλιστα μὲ βάση τὶς φιλολογικὲς πηγές ἐπεχείρησαν νὰ τὴν ταυτίσουν μὲ τὰ γνωστὰ ἀπὸ τὶς πηγές ἀρχαῖα πολισμάτα, ὅπως ὁ Φάγρης⁹ ἢ τὸ Πέργαμο¹⁰.

Τὴν ὑπαρξὴ αὐτῆς τῆς ρωμαϊκῆς κώμης ἐκτός ἀπὸ τὶς παραπάνω χαμένες σήμερα ἐπιγραφές τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἐνίσχυσαν καὶ ἄλλα εὐρήματα τῆς ἴδιας ἐποχῆς ποὺ βρέθηκαν στὴ διάρκεια τοῦ μεσοπολέμου καὶ μεταπολεμικά. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ εἶναι ἓνα θραῦσμα ἀναγλύφου μὲ παράσταση τοῦ τύπου τοῦ λεγομένου "Θράκα ἰπέα", ποὺ βρέθηκε ἐντοιχισμένο σ' ἓνα ἀπὸ τὰ παλιὰ σπίτια τῆς Ἐλευθερούπολης¹¹, καθὼς καὶ ἓνα δεύτερο ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο μὲ ἀνάλογη παράσταση ποὺ βρίσκεται ἀκόμα ἐντοιχισμένο σὲ παλιὸ σπίτι δίπλα στοὺς Δημοτικὸ Σχολεῖο τῆς Ἐλευθερούπολης¹², ποὺ ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὰ δείγματα ἐπιτυμβίων μνημείων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτῆς κώμης. Στὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ χρονολογοῦνται ἐπίσης καὶ τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ μικροαντικείμενα, ποὺ ἔχουν βρεθεῖ τυχαῖα στὴν περιοχὴ τῆς Ἐλευθερούπολης καὶ ἔχουν παραδοθεῖ στοὺς Μουσεῖο Καβάλας¹³. Ἐξάλλου, ὁρισμένες ἐπιγραφές ποὺ ἀνασύρθηκαν

6. P. Perdrizet, "Inscriptions de Philippes", *BCH*24 (1900) 320-1.

7. Γιὰ τὴ δημοσιευμένη ἀπὸ τὸν P. Perdrizet ἐπιγραφὴ (ὅπ. ἀν.) ὑπάρχει ἡ πληροφορία ὅτι ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ κατώφλι τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὕστερα ἀπὸ ἀπαίτηση τοῦ μητροπολίτου Σωφρονίου νὰ ἀπομακρυνθεῖ τὸ εἰδωλολατρικὸ μνημεῖο ἀπὸ τὸ χριστιανικὸ ναὸ. Δὲ γνωρίζουμε ὡστόσο τί ἀπέγινε ἡ ἐνεπίγραφη πλάκα.

8. Cousinery, ὅπ. ἀν. II, 66, W. M. Leake, *Travels in northern Greece III*, London 1835 (ἀνατ. Amsterdam 1967), 178· Heuzey - Daumet, ὅπ. ἀν., 26· P. Collart, *Philippes, ville de Macédoine, depuis ses origines jusqu' à la fin de l' époque romaine*, Paris 1937, 77.

9. Cousinery, ὅπ. ἀν. II, 66.

10. Leake, ὅπ. ἀν. M. Δήμιτσας, *Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις*, Ἀθῆναι 1896, (ἀνατύπ. A. N. Oikonomides, Chicago 1980), ἀρ. 804.

11. Ἀριθμ. Εὐρ. Μουσείου Καβάλας Α 924.

12. Μπακιρτζῆς, ὅπ. ἀν. 273, πίν. 2ε-στ.

13. Πρβλ. π.χ. εὐρήματα ἀπὸ τὴ θέση "Δόντι", τὰ ὅποια προέρχονται πιθανότατα ἀπὸ τάφους.

Ἁριθμ. Εὐρ. Μουσείου Καβάλας (=ΑΕΜΚ) Μ 1236 (Χάλκινος δακτύλιος)
ΑΕΜΚ Α 3375 (Βαλσαμάριο)

ἀπό τὰ ἐρείπια τοῦ παλίου ἐπισκοπείου μετὰ τὴν κατεδάφισή του¹⁴ καὶ μεταφέρθηκαν στὸ Μουσεῖο Καβάλας εἶναι πιθανὸν νὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ Πράβι, μολονότι εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ φιλόραχος μητροπολίτης Σωφρόνιος συγκέντρωσε στὴ μικρὴ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ τοῦ ἐπισκοπείου ἀρχαῖα εὐρήματα ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς μητρόπολός του¹⁵. Οἱ μαρτυρίες γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ρωμαϊκῆς κόμης στὴν Έλευθερούπολη αὐξήθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν ἀναστήλωσης καὶ ἀνάπλασης τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ποὺ πραγματοποιήθηκαν στὰ 1971, ὅταν μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιχρισμάτων τοῦ ναοῦ ἀποκαλύφθηκε ἓνα πλῆθος θραυσμάτων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν παλαιοχριστιανικῶν χρόνων καθὼς καὶ θραύσματα ἐπιγραφῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἐντοιχισμένα σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ ναοῦ καὶ στὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ, ὅπου καὶ ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή τοῦ 1752¹⁶.

Μιά σειρὰ εὐρημάτων ρωμαϊκῆς ἐποχῆς ἔδωσαν καὶ οἱ ἀνασκαφές ποὺ πραγματοποιήθηκαν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ μετὰ τὴν πυρκαγιὰ τοῦ 1971¹⁷. Ὡστόσο, οἱ ἀνασκαφές αὐτές, ποὺ πραγματοποιήθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀναστήλωσης τοῦ ναοῦ μετὰ τὴν πυρκαγιὰ, ἔφεραν στὸ φῶς εὐρήματα, τὰ ὁποῖα βεβαίωσαν προγενέστερες φάσεις τῆς ἱστορίας αὐτοῦ τοῦ ρωμαϊκοῦ οἰκισμού τῆς Έλευθερούπολης: Ἡ ἀποκάλυψη μιᾶς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς κάτω ἀπὸ τὸν μεταβυζαντινὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀπέδειξε τὴ συνέχεια τῆς ζωῆς

ΑΕΜΚ Α 3377 (Βαλσαμάριο)

ΑΕΜΚ Δ 846 (Γυάλινη χάνδρα)

ΑΕΜΚ Μ 1230 (Μολύβδινο ἔλασμα).

14. ΑΔ 23 (1968) Χρονικά, 356. Ἡ κατεδάφισή τοῦ παλίου ἐπισκοπείου χωρὶς προηγουμένη ἐνημέρωση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας δὲν ἔδωσε σ' αὐτὴ τὴ δυνατότητα νὰ φροντίσει γιὰ τὴν ἔγκαιρη περισυλλογὴ καὶ μεταφορὰ τῶν ἀρχαίων γλυπτῶν ποὺ φυλάσσονταν ἐκεῖ. Ἄν εἶχε προηγηθεῖ κάποια ἐνημέρωση, θὰ ἀντιμετωπιζόταν μὲ μεγαλύτερη εὐαισθησία καὶ ἡ διάσωση τοῦ προσωπικοῦ ἀρχείου τοῦ μητροπολίτη Σωφρόνιου, ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ ὁποίου -ἐλπίζουμε ὄχι ὄλο- βρισκόταν διασκορπισμένο μέσα στὰ χαλάσματα τὸν Ἰούλιο τοῦ 1967. Ἀπὸ τὰ λιωμένα ἀπὸ τὴ βροχὴ χαρτιά περισυλλέχθηκε τότε ἓνα κατεστραμμένο Μηναιὸ μὲ ἐνθυμίσεις, 1758, 1766, 1822, ποὺ δὲν ἔχουν ἀκόμα μελετηθεῖ. Τὸ Μηναιὸ φυλάσσεται στὸ Μουσεῖο Καβάλας. Στὴ μικρὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ποὺ ἀκολούθησε τὴν ἐπόμενη ἡμέρα στὰ ἐρείπια τοῦ παλίου ἐπισκοπείου βρέθηκαν ὀρισμένα γλυπτά καὶ ἐπιγραφές ποὺ μεταφέρθηκαν στὸ Μουσεῖο Καβάλας (ΑΕΜΚ Λ 731, 732, 787).

15. Ἀνάμεσα στὰ παραπάνω γλυπτά ἀνήκει καὶ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν Λ 732 ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο ἀπὸ τὰ Δωμάτια τοῦ νομοῦ Καβάλας.

16. Ἐ. Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, ΑΔ 27 (1972) Χρονικά Β2 573-4.

17. Μπακιρτζής, ὅπ. ἀν. 283κέξ.

του ρωμαϊκού οικισμού στα παλαιοχριστιανικά χρόνια, ή όποια είχε ήδη τεκμηριωθεί με τὰ έντοιχισμένα στό μεταβυζαντινό ναό αρχιτεκτονικά μέλη, καθώς και τή χαμένη σήμερα επιτύμβια έπιγραφή τών παλαιοχριστιανικών χρόνων¹⁸, ένω ή άνεύρεση ενός Έλληνιστικού τάφου του 2ου π. Χ. αιώνα και τής διασπαρτης κεραμικής του 4ου και 5ου π. Χ. αιώνα βεβαίωσε τήν ύπαρξη του οικισμού στους Έλληνιστικούς και Κλασσικούς χρόνους¹⁹.

Η θέση του αρχαίου οικισμού, στον όποιο άνήκουν τὰ εύρήματα αυτού του νεκροταφείου τών ρωμαϊκών, ελληνιστικών και κλασσικών χρόνων έντοπίσθηκε στό 1979 στό λόφο που ύψώνεται άνάμεσα στις βορειοανατολικές παρυφές τής πόλης και στό σύγχρονο νεκροταφείο (εικ. 1), στη θέση “Παλιάμπελα”²⁰. Ο λόφος αυτός εμφανίζει μιá φυσική διαμόρφωση σε δύο άνδρηρα, τó ύψηλότερο από τὰ όποια πρέπει νά αποτελούσε τήν όχυρή άκρόπολη του πολιςματος, από τήν όποια έλέγχονταν τó φυσικό πέραςμα άνάμεσα στό βουνά Σύμβολο και Παγγαίο και τὰ έλη τής πεδιάδας τών Φιλίππων²¹.

Από τήν έπιφανειακή κεραμική που συγκεντρώθηκε σε έπανειλημμένες έπιφανειακές έρευνες στό λόφο διαπιστώθηκε ότι ό λόφος έχει κατοικηθεί όχι μόνο στα Κλασσικά, Έλληνιστικά και Ρωμαϊκά χρόνια, όπως προέκυπτε από τὰ εύρήματα τής ανασκαφής του Αγίου Νικολάου, αλλά από πολύ νωρίτερα, ήδη από τήν Ύστερη Νεολιθική Έποχή, με σαφή δείγματα κατοίκησης στην Ύστερη Έποχή του Χαλκού και στην Πρώιμη έποχή του Σιδήρου.

Συνδυάζοντας τις αρχαιολογικές πληροφορίες που έδωσαν τὰ εύρήματα από τήν περιοχή τής Έλευθερούπολης, τὰ όποια αναφέραμε ήδη, με τις πληροφορίες τής έπιφανειακής αρχαιολογικής έρευνας στό λόφο “Παλιάμπελα”, καθώς και όρισμένα πρόσφατα εύρήματα από τó 1979 και έξης²², θά έπιχειρήσουμε μιá συνοπτική περιγραφή τής πολιτιστικής φυσιογνωμίας αυτού του αρχαίου οικισμού από τήν προϊστορική έποχή ως τὰ παλαιοχριστιανικά χρόνια.

18. Heuzey-Daumet, όπ. άν. 26, άριθ. 6.

19. Θ. Άλμπραντης, ΑΔ 29 (1973-74) Χρονικά Β3 841, πίν. 632β-στ.

20. Τά πρώτα έπιφανειακά εύρήματα από τή θέση αυτή έφερε στό Μουσείο Καβάλας ό Ά. Λυμπεράκης, μαθητής τότε γυμνασίου, με τον όποιο άνέβηκα για πρώτη φορά στό λόφο.

21. Δίων Κάσιος Ι, 47 “Σύμβολον γάρ τó χωρίον όνομάζουσι, καθ’ ό τó όρος έκείνο έτέρω τινι και εις μεσόγειαν άνατείνοντι συμβάλλει και έστι μεταξύ Νέας πόλεως και Φιλίππων· ή μόν γάρ τών προς θαλάσση και άντιπέρας Θάσου ήν, ή δέ έντός τών όρών έν τῷ πεδίῳ πεπόλισται”.

22. ΑΔ 34 (1979) Χρονικά Β2, 332. 36 (1981) Χρονικά Β2, 343. 39 (1984) Χρονικά Β2, 272.

I. ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Η αρχαιότερη κεραμική που συγκεντρώθηκε από επιφανειακές αρχαιολογικές έρευνες στο λόφο “Παλιάμπελα” βρέθηκε στη βόρεια και δυτική παρειά του δευτέρου ανδρήρου του λόφου και χρονολογείται στην Ύστερη Νεολιθική Έποχή.

Έκτός από την όχι και τόσο τυπική μαύρη στιλπνή χειροποίητη κεραμική με χονδρά τοιχώματα και στιλβωμένη έξωτερική επιφάνεια ένδεικτική για την Ύστερη Νεολιθική Έποχή είναι μια κατηγορία χειροποίητης κεραμικής με εγχάρακτη διακόσμηση, που αντιπροσωπεύεται με ελάχιστα ακόμα όστρακα και προπαντός ή τυπική για την Ανατολική Μακεδονία κατηγορία της γνωστής ως black on red γραπτής κεραμικής, ή όποια αντιπροσωπεύεται με ένα ως τώρα όστρακο²³. Στη Νεολιθική Έποχή ανήκει πιθανότατα και ένα ειδώλιο με σύμπλεγμα δύο μορφών.

Από την επιφανειακή κεραμική, που έχει ως τώρα συγκεντρωθεί, βεβαιώνεται επίσης η κατοίκηση του λόφου στην Ύστερη Έποχή του Χαλκού. Η έλλειψη εύρημάτων των ενδιαμέσων φάσεων της προϊστορίας από την επιφανειακή κεραμική του λόφου δεν μπορεί να αποτελέσει αποφασιστικής σημασίας στοιχείο για να βεβαιωθεί μια διακοπή της κατοίκησης στο λόφο κατά τις πρώιμες φάσεις της Έποχής του Χαλκού, γιατί είναι δυνατόν να αποδοθεί σε τελείως συμπωματικούς παράγοντες, αφού ούτε σημαντική αρχαιολογική επισκόπηση, ούτε συστηματική αρχαιολογική έρευνα δεν έχουν ως τώρα πραγματοποιηθεί στο λόφο²⁴.

Η χαρακτηριστική όπωσδήποτε κεραμική της Ύστερης Έποχής του Χαλκού είναι μια κατηγορία χειροποίητης κεραμικής με εγχάρακτη διακόσμηση, ή όποια εμφανίζει μεγάλη διάδοση στην Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία στις πρώιμες κυρίως φάσεις της Ύστερης έποχής του Χαλκού. Το καλύτερο

23. Πρβλ. J. Deshayes - M. Garasanin, “Notes sur la céramique”, *BCH* 88 (1964) 81 κέξ. Πρβλ. Δ. Θεοχάρης-Κ. Ρωμοπούλου, “Ανασκαφή Ντικλή Τας”, *ΠΑΕ* 1961, 81 κέξ και J. Deshayes, *Zbornik Nat. Muz. Beograd*, 6 (1970) 21-41 (Φάση II), για την κεραμική του προϊστορικού οικισμού Ντικλή Τας· πρβλ. επίσης C. Renfrew, *PPS* 36 (1970) 295-304 (Φάση III), για την κεραμική του προϊστορικού οικισμού Σιταγρών.

24. Η νεολιθική κεραμική εντοπίσθηκε στην τελευταία αρχαιολογική επισκόπηση του λόφου, ύστερα από πολλές επιφανειακές έρευνες που είχαν προηγηθεί.

χρονολογικό όριο για την κεραμική αυτής της κατηγορίας έχει προσδιορισθεί από την έπεισακτη ΥΕΙΒ μυκηναϊκή κεραμική μαζί με την όποια συνυπάρχει σε οικισμούς της Κεντρικής και ΎΑνατολικής Μακεδονίας²⁵. Φαίνεται μάλιστα ότι μετά την επικράτηση της τοπικής μυκηναϊκής κεραμικής ΥΕΙΓ στη Μακεδονία ή κεραμική αυτής της κατηγορίας έξαφανίζεται από τη Μακεδονία, Κεντρική και ΎΑνατολική²⁶.

Σύμφωνα λοιπόν με την εικόνα που έχουμε ως τώρα από την Κεντρική και προπαντός την ΎΑνατολική Μακεδονία, τὰ σποραδικά παραδείγματα αυτής της χαρακτηριστικής τοπικής εγγάρακτης κεραμικής που βρέθηκαν στο λόφο του οικισμού βεβαιώνουν την κατοίκηση του λόφου στην Ύστερη Έποχή του Χαλκού, τουλάχιστον ως τὰ τέλη της ΥΕΙΒ περιόδου²⁷. Η ζωή στον οικισμό πρέπει να συνεχίζεται και στην Πρώμη Έποχή του Σιδήρου. Χαραριστική κεραμική της Πρώμης Έποχής του Σιδήρου αποτελούν τὰ θραύσματα λαβών στριφτών και με αύλακτη διακόσμηση, καθώς και όστρακα με αποφύσεις²⁸. Η χειροποίητη κεραμική με τὰ μεγάλα αποθηκευτικά άγγεία, τὰ όποια συχνά διακοσμούνται στην περιφέρεια της κοιλιάς και του χείλους με πλαστικές ταινίες με “δακτυλιές”, αποτελεί άτυπη κεραμική καθημερινής χρήσης, ή όποια πρωτοεμφανίζεται στους προϊστορικούς αλλά έπιβιώνει και στους ιστορικούς χρό-

25. W. A. Heurtley, *Prehistoric Macedonia*, Cambridge 1939, 95· K. Wardle, "Excavations at Assiros", *BSA* 75 (1980) 247 εικ. 14 21α, β, ε· B. Hänsel, "Siedlungskontinuität im Spätbronzezeitlichen und früheisenzeitlichen Nordgriechenland", *Thracia Praehistorica*, Suppl. *Pulvudeva* 3 (1978) [1982] 274, εικ. 4· Ch. Koukouli-Chrysanthaki, "The Late Bronze Age in Eastern Macedonia", *Thracia Praehistorica*, Suppl. *Pulvudeva* 3 (1978) [1982] 231· A. Hochstetter, *Kastanas. Die handgemachte Keramik, Praehistorische Archaeologie in Südosteuropa*, Band 3 (1984), πίν. 12-13.

26. Wardle, όπ. άν. 248, Hänsel, όπ. άν. 277. Η εγγάρακτη κεραμική αυτής της κατηγορίας έξαφανίζεται σχεδόν μετά τὸ στρώμα 14 του οικισμού του Καστανά· πρβλ. Hochstetter, όπ. άν. πίν. 61 κέξ. ΎΑνάλογη είναι και ή εικόνα στην ΎΑνατολική Μακεδονία και Θάσο· πρβλ. Χ. Κουκούλη- Χρυσανθάκη, *Πρωτοϊστορική Θάσος Ι*, Αθήνα 1992, 488-99.

27. Για άπόλυτες χρονολογήσεις Ύστερης Έποχής Χαλκού με βάση τη Μυκηναϊκή κεραμική V. Hankey - P. Warren, "The Absolute Chronology of the Aegean Late Bronze Age", *BICS* 21 (1974) 142-54.

28. Πρβλ. αντίστοιχη κεραμική Κεντρικής Μακεδονίας, Heurtley, όπ. άν. 103-4· Wardle, όπ. άν. 260, εικ. 19, άριθ. 51 (ΎΑσσηρος, Φάση Ι Πρώμης Έποχής Σιδήρου): Hochstetter, όπ. άν. 57, από τὸ στρώμα 12 και έξής στον οικισμό του Καστανά εικ. 13. Οί λαβές είναι είτε κατακόρυφες (άπό οίνοχόες, εικ. 5γ-δ), είτε όριζόντιες (εικ. 5α-β).

νοῦς²⁹. Στὴν προϊστορική φάση τοῦ οἰκισμοῦ ἀνήκει ὅπωςδήποτε καὶ τὸ θραῦσμα ἑνὸς διπλοῦ ἀγγείου. Αὐτὸ τὸ ἰδιόρρυθμο σχῆμα ἀγγείου ἐμφανίζεται κυρίως σὲ στρώματα Ὑστερης Ἐποχῆς Χαλκοῦ στὴν Κεντρική καὶ Ἀνατολική Μακεδονία, ἀλλὰ πιθανόν νὰ ἐπιβιώνει καὶ στὴν Πρώιμη Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου³⁰. Χωρὶς στρωματογραφικὰ δεδομένα ἀνασκαφῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χρονολογηθοῦν μὲ ἀσφάλεια ὀρισμένα δείγματα λεπίδων πυριτολίθου καὶ λιθίνων πελέκων ποὺ ἔχουν βρεθεῖ στὸ λόφο τοῦ οἰκισμοῦ. Ἡ χρονολόγησή τους στὴν Ὑστερη Νεολιθικὴ Ἐποχὴ εἶναι πολὺ πιθανή, ἀλλὰ εἶναι γνωστὸ ὅτι παραδείγματα λιθίνων πελέκων ἐμφανίζονται καὶ σὲ προχωρημένες φάσεις τῆς προϊστορικῆς περιόδου³¹.

Μὲ βάση τὶς παραπάνω ἀποσπασματικὲς ἀρχαιολογικὲς ἐνδείξεις, οἱ ὁποῖες καλύπτονται στὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τους ἀπὸ τὴν κεραμική, θὰ μπορούσαμε νὰ συμπεράνουμε τὴν ἐγκατάσταση ἀπὸ τὴν Ὑστερη Νεολιθικὴ Ἐποχὴ μᾶς μικρῆς κοινότητας στὸ λόφο, ποὺ ὑψωνόταν στίς παρυφῆς τοῦ μεγάλου ἔλους, καὶ τὴν κατοίκηση τοῦ λόφου στὴν Ὑστερη Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ στὴν Πρώιμη Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου. Ὁ πολιτιστικὸς χαρακτήρας τῆς κοινότητας αὐτῆς δὲν εἶναι φυσικὰ δυνατὸν νὰ προσδιορισθεῖ χωρὶς συστηματικὲς ἀνασκαφές. Ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα δείγματα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ποὺ ἔχουν ὡς τώρα συγκεντρωθεῖ προσδιορίζεται ἡ ἔνταξη τῆς κοινότητας στὴ γενικότερη πολιτιστικὴ ὁμάδα τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, τόσο στὴν Ὑστερη Νεολιθικὴ Ἐποχὴ (πρβλ. π. χ. τὴ γραπτὴ black on red κεραμική), ὅσο καὶ στὴν Ὑστερη Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ τὴν Πρώιμη Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου (πρβλ. ἐγχάρακτη κεραμική, διπλὸ ἀγγεῖο, κεραμική μὲ πλαστικὴ διακόσμηση, στριφτὲς λαβές).

29. Γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς κεραμικῆς αὐτοῦ τοῦ τύπου τὸν 7^ο καὶ 6^ο π. Χ. αἰῶνα στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ Θάσο πρβλ. P. Bernard, "Céramiques de la première moitié du VIIe siècle à Thasos", *BCH* 88 (1964) 131-4, εἰκ. 13· X. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, "Εἰδήσεις ἐκ τῆς Θασίου Ἠλείου", *ΑΑΑ* 6 (1973) 238, εἰκ. 9α-β.

30. Γιὰ ἀντίστοιχο τμήμα ἀγγείου σὲ στρώματα Ὑστερης Ἐποχῆς Χαλκοῦ οἰκισμῶν Ἀνατολικῆς Μακεδονίας πρβλ. Hochstetter, ὅπ. ἀν. 175, πίν. 4, 1, πίν. 30, 3, πίν. 44. Ἀντίστοιχο σχῆμα ἀγγείου ἐμφανίζεται καὶ σὲ οἰκισμοὺς τῆς Ὑστερης Ἐποχῆς Χαλκοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, βλ. σχ. X. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, "Οἰκισμὸς τῆς Ὑστερης Ἐποχῆς Χαλκοῦ στὸν Σταθμὸ Ἀγγίστας Σερρών", *Ἀνθρωπολογικά* 1 (1980) 60 εἰκ. 4, ἀριθ. 6.

31. Πρβλ. X. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, ὅπ. ἀν. (ὑπ. 30), 72, γιὰ λίθινους πελέκεις σὲ στρώματα Ὑστερης Ἐποχῆς Χαλκοῦ στὸν οἰκισμὸ τοῦ Σταθμοῦ Ἀγγίστας.

Βασικά χαρακτηριστικά των κοινοτήτων της ευρύτερης πολιτιστικής ομάδας της Ανατολικής Μακεδονίας, η οποία δεν πρέπει να διαφοροποιείται ουσιαστικά από την ομάδα της Κεντρικής Μακεδονίας είναι η γεωργοκτηνοτροφική οικονομία και η σταδιακή χρήση των μετάλλων του υπεδάφους της³².

II. ΑΡΧΑΪΚΟΙ - ΚΛΑΣΣΙΚΟΙ - ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Στό β' μισό του 7ου π. Χ. αιώνα εμφανίζονται στα παράλια ανάμεσα στο Στρυμόνα και στο Νέστο οι πρώτες θασιακές αποικίες. Ο μικρός οικισμός της σημ. Έλευθερούπολης από νωρίς πρέπει να ήρθε σε επικοινωνία με τις θασιακές αποικίες των παραλίων και προπαντός με τις γειτονικές Νεάπολη³³, Οϊσύμη³⁴, Αντισάρα³⁵, οι οποίες στήριξαν την επιβίωση και την άκμή τους στην επικοινωνία τους με την ενδοχώρα. Η χώρα των παραπάνω θασιακών αποικιών πρέπει να συνόρευε με τον παραγωγικό χώρο του αρχαίου οικισμού της Έλευθερούπολης, ενώ ο δρόμος που όδηγοῦσε στο έσωτερικό της πλούσιας θρακικής ενδοχώρας και προπαντός στο χρυσοφόρο και αργυροφόρο Παγγαῖο περνούσε από το φυσικό πέρασμα ανάμεσα στα βουνά και στά έλη που ἐλέγχο-

32. Η εμφάνιση δειγμάτων μεταλλουργίας χαλκού ήδη από την Ύστερη Νεολιθική Έποχή και πιθανόν ακόμα νωρίτερα στον οικισμό των Σιταγρών, βλ. C. Renfrew, "Εμπόριο και τεχνική Έξειδίκευση", *Νεολιθική Έλλάς*, Αθήνα 1973, 191 εικ. 120, βεβαιώνει την πρώιμη εμφάνιση της μεταλλουργίας στην Ανατολική Μακεδονία. Οί ανασκαφές στον προϊστορικό οικισμό "Καστρί" της Θάσου βεβαιώνουν την άρχη της εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων χαλκού στην Ύστερη Νεολιθική Έποχή και φυσικά την επέκταση της εκμετάλλευσης των τοπικών κοιτασμάτων στις προχωρημένες φάσεις της Έποχής του Χαλκού και στην Πρώιμη Έποχή του Σιδήρου· βλ. Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, *Πρωτοϊστορική Θάσος I*, Αθήνα 1990, 675-9. Ωστόσο, για την εκμετάλλευση των κοιτασμάτων του Παγγαίου και του Συμβόλου στην προϊστορική περίοδο δεν έχουμε ακόμα αρχαιολογικές πληροφορίες, πέρα από τις πρώτες αρχαιολογικές ενδείξεις πρώιμης μεταλλουργίας (:) στα μέσα νεολιθικά στρώματα του οικισμού του Ντικιλή Τας· βλ. M. Seferiadis, "Dikili Tash: Introduction à la prehistoire de la Macédoine orientale", *BCH* 107 (1983) 647.

33. Γ. Μπακαλάκης, "Νεάπολις, Χριστούπολις, Καβάλα", *ΑΕ* 1936, 1 κέξ. D. Lazaridis, *Thasos and its Peraea*, Athens 1971, 36 κέξ.

34. Collart, *Philippe*, 85· Γ. Μπακαλάκης, "Ανασκαφή εν Καβάλα και τοῖς πέριξ", *ΠΑΕ* 1938, 75-102· Έ. Γιούρη, *ΑΔ* 20 (1965) Β3 447-51· Έ. Γιούρη-Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, *ΑΔ* 24 (1969) 350-1.

35. Γ. Μπακαλάκης, *ΠΑΕ* 1935, 29 κέξ.· 1936, 74 κέξ.· 1937, 64 κέξ.· Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, *ΑΔ* 25 (1970) Χρονικά 397 κέξ. *ΑΔ* 26 (1971) 413· 28 (1973) 450 κέξ.· 32 (1977) 251 κέξ.

νται από τον οικισμό αυτό³⁶.

Στήν επιφανειακή έρευνα που έγινε δέν έχουν έντοπισθει δείγματα επίκοινωνίας του οικισμού της Έλευθερούπολης με τις άποικίες των παραλίων. Τά ελάχιστα ακόμα και πολύ μικρά δείγματα της αρχαϊκής κεραμικής, που έχουμε ως τώρα συγκεντρώσει, μπορούν να χρονολογηθούν στα τέλη του 6ου π. Χ. και στις αρχές του 5ου π. Χ. αιώνα. Χαρακτηριστικά είναι όρισμένα όστρακα κυλικών³⁷ με εισέχον και επίπεδη βάση, μελαμβαφών ή με ταινιωτή διακόσμηση στον ώμο, όπως και όστρακα σκύφων με ύποπρωτογεωμετρική διακόσμηση στον ώμο από συστάδες παραλλήλων κατακόρυφων γραμμών που έναλλάσσονται με συγκεντρικούς κύκλους³⁸. Κύλικες και σκύφοι των παραπάνω κατηγοριών εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα στα παράλια της Άνατολικής Μακεδονίας³⁹ και στην ένδοχώρα⁴⁰ ως τά τέλη του 6ου και τις αρχές του 5ου π. Χ. αιώνα. Οί σκύφοι προέρχονται από μία ύποπρωτογεωμετρική -πιθανότατα νησιωτική- παράδοση, αλλά τά εύρήματα αρχαϊου άγγειοπλαστείου που έντοπίσθηκε στη Ν. Θάσο και άνασκάπτεται ακόμα, έδειξαν ότι στα τοπικά έργαστήρια κεραμικής του Β. Αιγαίου άγγεία αυτής της κατηγορίας κατασκευάζονται ως τις

36. Για τά όρια των θασιακών άποικιών στα παράλια μεταξύ Στρυμόνος και Νέστου πρβλ. Lazaridis, όπ. άν. (ύπ. 33), 36-8, εικ. 27. Ωστόσο, στη χώρα των θασιακών άποικιών δέν πιστεύω ότι ήταν δυνατόν να άνηκε και ή περιοχή του ίδιου του Παγγαίου, όπου ό Δ. Λαζαρίδης, ακολουθώντας παλιότερους έρευνητές, τοποθετεί την θασιακή άποικία Σκαπτή “Υλη. Στις αρχές του 5ου π. Χ. αιώνα οί Θάσιοι δέν ήταν δυνατό να διεισδύσουν τόσο βαθειά στην ένδοχώρα, στην όποία μόλις στο δεύτερο τέταρτο του 4ου π. Χ. αιώνα με την ίδρυση των Κρηνίδων κατάφεραν να εγκαταστήσουν μία πολύ βραχύχρονη άλλωστε θασιακή άποικία. Η γνωστή για τά μεταλλεία χρυσού Σκαπτή “Υλη πιστεύω ότι πρέπει να άναζητηθεί άνατολικά της αρχαϊας Νεάπολης (σημ. Καβάλας): πρβλ. Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, “Τά “μέταλλα” της θασιακής περσίας”, Πόλις και Χώρα στην Άρχαία Μακεδονία και Θράκη, *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη*, Θεσσαλονίκη 1990, 495-515.

37. Πρβλ. L. Ghali-Kahil, *La céramique grecque*, (Fouilles 1911-1956), *Ed. Thas.* VII, (1960) πίν. ΧΧII, 34, 35, για άνάλογες κύλικες από Θάσο, και Γ. Μπακαλάκης, *ΠΑΕ* 1935, 40 εικ. 8, άριθ. 1, για άνάλογες κύλικες από άποικίες της θασιακής Περσίας.

38. Βλ. Ghali-Kahil, όπ. άν. πίν. ΧΧ-ΧΧI (Θάσος): Γ. Μπακαλάκης, *ΠΑΕ* 1935, 34-40, εικ. 8: *ΠΑΕ* 1938, 40 κέξ.: Χ. Κουκούλη- Χρυσανθάκη, *ΑΔ* 26 (1971) 370 (Θασιακή Περσία).

39. Για άνάλογους σκύφους από τις έλληνικές άποικίες των παραλίων της Χαλκιδικής και την Όλυνθο βλ. C. Mylonas, “Pre-persian pottery from Olynthus”, *Excavations at Olynthus V*, (1933) 15 κέξ.

40. πρβ. Χ. Κουκούλη- Χρυσανθάκη, “Άνασκαφικές έρεινες στην αρχαία Τράγιο. Πρώτες γενικές αρχαιολογικές και ιστορικές παρατηρήσεις”, *Άρχαία Μακεδονία* 3 (1977) [1983] 139, 6, εικ. 13.

άρχες του 5ου π. Χ. αιώνα⁴¹.

Στην επιφανειακή κεραμική του οικισμού του λόφου “Παλιάμπελα” έμφανίζονται και άττικής κεραμικής όστρακα που χρονολογούνται στα τέλη του 6ου π. Χ. αιώνα, όπως π. χ. το θραύσμα από τη βάση άττικού άμφορέα⁴². Η παρουσία της άττικής κεραμικής παραμένει φυσικά σ’ όλο τον 5ο και 4ο π. Χ. αιώνα. Έκτός από τα σποραδικά δείγματα άττικής κεραμικής του 5ου π. Χ. αιώνα που έχουμε από τον οικισμό⁴³ σημαντικά είναι τα θραύσματα έρυθρομόρφου άττικού σκύφου του τρίτου τετάρτου του 5ου π. Χ. αιώνα που βρέθηκαν στην ανασκαφή της παλαιοχριστιανικής Βασιλικής του Άγίου Νικολάου⁴⁴ και τα όποια διασώζουν τμήμα από μία παράσταση κώμου⁴⁵. Από τον τέταρτο αιώνα έχουμε περισσότερα δείγματα κεραμικής που προέρχονται είτε από την ανασκαφή του Άγίου Νικολάου⁴⁶, είτε από την επιφανειακή κεραμική του λόφου του οικισμού⁴⁷. Από την περιοχή του Άγίου Νικολάου έχουμε χαρακτηριστικά δείγματα μελαμβαφών άττικών άγγειών, αλλά και άβαφών άγγειών καθημερινής χρήσης, ανάμεσα στα όποια ξεχωρίζουν και θραύσματα όξυπύθμενων θασιακών

41. Κ. Περιστέρη- Fr. Blondé - J. Y. Perreault - M. Brunet, “Θάσος 1985. Πρώτη ανασκαφική έρευνα σ’ ένα εργαστήριο άγγειοπλαστικής στη θέση “Φαρή” Σκάλας Μαριών”, *ΑΑΑ* 18 (1985) 34 κέξ. Μ. Τιβέριος, “Από τη νησιωτική κεραμική παραγωγή των αρχαϊκών χρόνων στον βορειοελλαδικό χώρο”, *ΑΕΜΘ* 3 (1989) 615-21.

42. Πρβλ. τους άμφορείς του δευτέρου μισού του 6^{ου} αιώνα (τύπου Β) CVA Boston I (USA 13) πίν. 7-8, σχέδ. 9.

43. Για το θραύσμα βάσης άττικού ληκυθίου πρβλ. Β. Sparkes - L. Talcott, *The Athenian Agora XII*, (1970) πίν. 38, άριθ. 1115-1116.

44. Άλμπραντς, όπ. άν. 841.

45. Άριθ. Εύρ. Μουσείου Καβάλας Α 4102. Για τα άνθήμια της λαβής σκύφων του άγγειογράφου Monlaures, βλ. Beazley, ARV2 1924-6. πρβλ. CVA Copenhagen, πίν. 351, 2α. Γενικότερα για σκύφους του τρίτου τετάρτου του 5^{ου} π. Χ. αιώνα βλ. Beazley, όπ. άν. 1300-1304. Όπωσδήποτε νεώτερος από τον ζωγράφο της Πηνελόπης NS 5 (1904) 201, είκ. 5-6, αλλά σύγχρονος με σκύφο Group Agora P1073, L. Talcott, “Attic black-glazed stamped ware and other pottery from a fifth century well”, *Hesperia* 4 (1935) 491, είκ. 13.

46. Άριθ. Εύρ. Μουσείου Καβάλας Α 4100, 4101: πρβλ. Sparkes - Talcott, όπ. άν. πίν. 17, άριθ. 352 (330 π. Χ.) Β πίν. 16 άριθ. 350 (375- 350 π. Χ.), για αντίστοιχους σκύφους από την άθηναϊκή Άγορά βλ. και Sparkes - Talcott, *The Athenian Agora XII*, πίν. 33, άριθ. 827, (375- 350 π. Χ.) με μελαμβαφές κυάθιο με σταμπωτά άνθήμια μέσα σε rouletted κύκλους.

47. Πρβλ. χείλος μελαμβαφούς κανθάρου 4ου π. Χ. αιώνα με Sparkes - Talcott, όπ. άν. πίν. 29 άριθ. 697-705 (375- 350 π. Χ.), καθώς και με τα όστρακα κανθάρων με ραβδωτή διακόσμηση βλ. Sparkes - Talcott, όπ. άν. πίν. 29, άριθ. 711 (350-325 π. Χ.).

ἀμφορέων. Τὰ θραύσματα τῶν ἀγγείων 5^{ου} καὶ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνα πού βρέθηκαν στὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου πιθανότατα προέρχονται ἀπὸ διαταραγμένους τάφους, γιατί εἶναι δύσκολο νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὁ οἰκισμὸς τῶν κλασσικῶν χρόνων ἐκτείνονταν σὲ τόσο μεγάλη ἀπόσταση στὰ βόρεια τοῦ λόφου, στὴν πεδιάδα, ὅπου ἐντοπίσθηκε ἡ νεκροπολι τῶν ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων.

Νεκροταφεῖο ὅπωςδῆποτε τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνα ἐντοπίσθηκε καὶ στὴ βόρεια πλαγιά τοῦ λόφου πού ὑψώνεται στὰ ἀνατολικά τοῦ οἰκισμοῦ. Στὸ νεκροταφεῖο αὐτὸ βρέθηκαν, σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες, 3-4 κιβωτιόσχημοι τάφοι πού κατεστράφησαν κατὰ τὴ διάνοιξη τοῦ δασικοῦ δρόμου ἢ ἀνοίχτηκαν ἀπὸ λαθρονασκαφεῖς. Μὲ κιβωτιόσχημο τάφο τοῦ νεκροταφείου τῆς περιοχῆς αὐτῆς (σχεδ. 1, T3) σχετίζεται καὶ ἡ ἐνεπίγραφη ἐπιτύμβια πλάκα ἀπὸ τοπικὸ σχιστόλιθο, πού βρέθηκε ἐγκαταλελειμένη σὲ χώματα λαθρονασκαφῆς⁴⁸. Ἡ ἐνεπίγραφη αὐτὴ ἐπιτύμβια πλάκα ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἀρχαιότερο ἐπιγραφικὸ μνημεῖο πού ἔχουμε ὡς τώρα ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο οἰκισμὸ τῆς σημερινῆς Ἐλευθερούπολης· χρονολογεῖται στὸν 5^ο-4^ο π. Χ. αἰῶνα καὶ ἔχει σχολιασθεῖ ἀρκετὰ στὴ σύγχρονη ἔρευνα⁴⁹.

Γιὰ τὴν ἑλληνιστικὴ φάση τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ τῆς Ἐλευθερούπολης πληροφορίες δίνουν ἐπίσης ἡ ἐπιφανειακὴ κεραμικὴ τοῦ λόφου τοῦ οἰκισμοῦ καὶ τὰ εὐρήματα ἀπὸ τὸ ἑλληνιστικὸ νεκροταφεῖο. Στὴν ἐπιφανειακὴ κεραμικὴ τοῦ λόφου τοῦ οἰκισμοῦ ἐπικρατοῦν ὄστρακα ἀγγείων ὕστερης ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ὅπως μελαμβαφῶν καὶ ἐρυθροβαφῶν κανθάρων ἢ κανθάρων μὲ διακόσμηση ταινιωτῆ ἢ west slope, καθὼς καὶ ὄστρακα μεγαρικῶν σκύφων⁵⁰. Στὸ δεῦτερο αἰῶνα χρονολογοῦνται καὶ τὰ εὐρήματα πού ἔδωσε καὶ τὸ ἑλληνιστικὸ νεκροταφεῖο, τὸ ὁποῖο ἐντοπίζεται στοὺς ΒΑ πρόποδες τοῦ λόφου καὶ πού ὅπως ἔδειξε ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐκτείνονταν καὶ βορειότερα στὴν πεδιάδα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ διάσπαρτα εὐρήματα ἔχουμε καὶ τὰ εὐρήματα δύο κλειστῶν τάφων αὐτοῦ τοῦ νεκροταφείου.

48. Β. Πούλιος, *ΑΔ* 36 (1981) Χρονικὰ Β2, 343.

49. Ἡ ἐπιγραφὴ φέρει Ἄριθ. Εὐθ. Μουσείου Καβάλας: Λ 1328 (εἰκ. 2, σχ. 2)· Βλ. Β. Πούλιος, *ΑΔ* 36 (1981) [1988] Χρονικὰ Β2, 343, G. Touchais, *BCH* 113 (1989) 655, Μ. Νικολαΐδου-Πατέρα, "Πρῶτα μνημόματα ἀπὸ μιᾶ πόλη τῆς Περείδος", *ΑΕΜΘ* 1 (1987) [1989] 343-52 [= *Bull épigr.* 1990, 38, 491 καὶ *SEG* 38 (1988) 656].

50. Πρβλ. Δ. Λαζαρίδη, *Πήλινα εἰδώλια Ἀβδήρων*, Ἀθήναι 1960, 77, πίν. 33, γιὰ μεγαρικὸς σκύφους 2ου-1ου αἰῶνα.

Τάφος Ι: Κάτω από το δάπεδο της παλαιοχριστιανικής βασιλικής του Ἁγίου Νικολάου (σχέδ. 1, Τ1). Στὰ κτερίσματα ποὺ δημοσίευσε ὁ ἀνασκαφέας⁵¹ πρέπει νὰ προστεθοῦν ἕνα ἀκόμη βαλσαμάριο⁵², καθὼς καὶ δύο μολύβδινες πυξίδες⁵³. Τὰ ἀγγεῖα καὶ τὰ εἰδώλια χρονολογοῦν τὴν ταφὴ στὸν 2ο π. Χ. αἰώνα⁵⁴.

Τάφος ΙΙ: Στὸ ΝΔ. ὄριο τοῦ σύγχρονου νεκροταφείου τῆς Ἐλευθερούπολης (σχέδ. 1 Τ2)⁵⁵. Κιβωτιόσχημος ἀπὸ πλάκες τοπικοῦ σχιστόλιθου. Περιεῖχε μιὰ

51. Θ. Ἀλιμπράντης, ὅπ. ἄν. 641, πίν. 632β-στ. α) ΑΕΜΚ Α3761: Λάγνος σὲ ἀκέραιη μορφή: γραπτὴ διακόσμηση μὲ ἰώδες χρῶμα πάνω σὲ ὑπόλευκο ἐπίχρυσμα, πλατεῖα γιγλάντα γύρω στὸν ὦμο μὲ πυκνὸ χρῶμα στὸ ἐξωτερικὸ περίγραμμα καὶ ἀραιωμένο στὸν ἐσωτερικὸ δακτύλιο. Τὴ βάση τῆς λαβῆς πλαισιόνοιον διὸ μεγάλα λογχόσχημα φύλλα μὲ μακρὸν μίσχο ἀπὸ ἔντονο χρῶμα. Βαμμένο μὲ τὸ ἴδιο χρῶμα εἶναι τὸ χεῖλος τοῦ ἀγγείου, ἐνῶ ἡ λαβὴ διακοσμεῖται στὴν ἐξωτερικὴ τῆς ἐπιφάνεια ἀπὸ παράλληλες πλατεῖες ταινίες. Ἄβαφο εἶναι τὸ κάτω σῶμα τοῦ ἀγγείου: διαστάσεις: 0, 14μ. (ῦψος), 0,09μ. (διάμ. βάσης), 0, 9μ. (διάμ. χείλους). β) ΑΕΜΚ Α3762: Μυροδοχείο (βαλσαμάριο) σὲ ἀκέραιη μορφή, ἄβαφο, μὲ σῶμα ἀτρακτόσχημο· διαστάσεις: 0,185μ. (ῦψος), 0,02μ. (διάμ. βάσης) 0,03μ. (διάμ. χείλους). γ) ΑΕΜΚ Α3763: Εἰδώλιο πτηνοῦ σὲ κυκλικὴ βάση (σπασμένο τὸ ράμφος): διαστάσεις: 0,09μ. (ῦψος), 0,06μ. (διάμ. βάσης) δ) ΑΕΜΚ ΕΕ1743: Εἰδώλιο καθισμένης γυνῆς γυναικείας μορφῆς μὲ τὰ χεῖρα τεντωμένα στοὺς μηροὺς· πλαγῶν τοῦ τύπου "ιερόδουλος", κόμμωση τύπου *melon friseur*, χωρὶς λαμπάδιον· διαστάσεις: 0,18μ. (ῦψος). ε) ΑΕΜΚ Μ1210: μολύβδινη πυξίδα μὲ κατακόρυφα τοιχώματα (τὸ πῶμα εἶναι κατεστραμμένο· διαστάσεις: 0,07μ. (ῦψος), 0,08μ. (διάμ. βάσης).

52. ΑΕΜΚ Μ1210: Θραῦσμα μυροδοχείου μὲ ἀτρακτόσχημο σχῆμα. Τὸ ἀγγεῖο εἶναι ἄβαφο. Διαστάσεις: 0,11μ. (ῦψος), 0,08μ. (διάμ. βάσης).

53. ΑΕΜΚ Μ1209: Μολύβδινη πυξίδα μὲ τοιχώματα κατακόρυφα καὶ πῶμα. Διαστάσεις: 0,03μ. (ῦψος), 0,035μ. (διάμ. χείλους), 0,04μ. (διάμ. βάσης), 0,045μ. (διάμ. πώματος).

54. Πρβλ. Στ. Δρούγου- Ἰω. Τουράτοσγλου, *Ἑλληνιστικοὶ τάφοι Βεροῖας*, Ἀθῆναι 1980, 34 πίν. 1, Π 1244 Β 77 πίν. 53, Π 1462 (γιὰ τὸν τύπο τῶν μυροδοχείων). Γιὰ τὸν τύπο τῆς λαγῆνου πρβλ. G. Leroux, *Lagynos*, Paris 1913, ἀριθ. 56, G. Schäffer, *Hellenistische Keramik aus Pergamon*, Berlin 1968, 105 εἰκ. 6. 1. Ἡ διακόσμηση τοῦ ὦμου συνδυάζει στοιχεῖα τῆς "γρᾶμμικοῦ" καὶ "ζωγραφικοῦ" τύπου διακόσμησης· βλ. σχ. Schäffer, ὅπ. ἄν. 103. Γιὰ τὴν ἀκριβέστερη χρονολόγηση τῶν ἐπιμέρους παραλλαγῶν αὐτῆς τῆς ομάδας ὑπάρχουν ἀκόμα προβλήματα. Ὅπως δὲν ὑπάρχουν ἀνασκαφικὰ εὐρήματα καθορίζουν τὰ χρονολογικὰ τῆς ὄρια μέσα στὸν 2ο καὶ 1ο π. Χ. αἰώνα. Γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ τάφου στὸν 2ο π. Χ. αἰώνα συνηγοροῦν καὶ τὰ εἰδώλια· πρβλ. τύπο πλαγῶνας-ιεροδούλου μὲ ἀντίστοιχα εἰδώλια Ἀβδήρων, βλ. Λαζαρίδης, ὅπ. ἄν. 66, πίν. 22 Β91 ἢ Τροίας βλ. D. Thomson, "The Terracotta of the Hellenistic period", *Troy Suppl.* 3, Princeton 1963, 87 κέξ. πρβλ. ἀριθ. 58, πίν. XVII.

55. Ὁ τάφος βρέθηκε τυχαῖα σὲ σκαπτικές ἐργασίες τῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ γηπέδου Ἐλευθερούπολης καὶ ἡ περισυλλογὴ τῶν κτερισμάτων πραγματοποιήθηκε ἀπὸ τὸ συνεργεῖο τῆς ἐσκαφῆς. Ἔτσι δὲν ὑπάρχουν ἀνασκαφικὰ στοιχεῖα λεπτομερῆ γιὰ τὸν τάφο· ὁ τάφος δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Β. Πούλιο, "Χρονολογημένη Ἑλληνιστικὴ κεραμικὴ ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία", *Γ' Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση γιὰ τὴν Ἑλληνιστικὴ Κεραμικὴ*, Θεσσαλονίκη 1991 (1994), 119 κέξ.

ταφή-ένταφιασμό, τὰ κτερίσματα τῆς ὁποίας ἦταν ἕνας ἐρυθροβαφῆς κάνθαρος⁵⁶, μέσα στὸν ὁποῖο εἶχε ἐντοπισθεῖ ἕνας μικρὸς θησαυρὸς ἀπὸ 11 χάλκινα νομίσματα Φιλίππου Ε΄, Περσέα καὶ Ἀνδρίσκου ἀπὸ τὸν ὁποῖο προκύπτει μία χρονολόγηση τοῦ τάφου στὰ 149-148 π. Χ. ἢ λίγα χρόνια μετὰ⁵⁷. Ἀπὸ τὴν περιοχὴ αὐτοῦ τοῦ τάφου περισυλλέχθηκε ἐπίσης ἕνα λυχνάρι μελαμβαφές, τὸ ὁποῖο ὁπωσδήποτε προέρχεται ἀπὸ τάφο τῆς ἴδιας περιοχῆς, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται τὸ ἐνδεχόμενο νὰ ἀνήκει στὸν προηγούμενο κιβωτιόσχημο τάφο (σχ. 1, T2), τὰ κτερίσματα τοῦ ὁποῖου, ὅπως σημειώσαμε συγκεντρώθηκαν ἀπὸ τὸ συνεργεῖο τῶν ἐσκαφῶν⁵⁸.

Ἄλλα εὐρήματα χρονολογημένα στὴν Ἑλληνιστικὴ Ἐποχὴ εἶναι ὀρισμένα νομίσματα τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνα ποῦ ἔχουν παραδοθεῖ στὸ Μουσεῖο Καβάλας μὲ προέλευση τὴν Έλευθερούπολη⁵⁹.

56. ΑΕΜΚ Α4037.

57. ΑΕΜΚ Ν1334: 11 χάλκινα νομίσματα: Ν1334α-β: Χάλκινα Φιλίππου Ε΄ (220-179 π. Χ.): ἔμπρ.: Κεφαλὴ Ἡρακλῆ μὲ λεοντὴ δεξ., ὀπισθ.: δύο αἶγες δεξ. (ΒΑ ἄνω- Φ κάτω). Ν1334γ-στ: Χάλκινα Περσέως (179-68 π. Χ.): ἔμπρ.: Κεφαλὴ Ἡρακλῆ μὲ λεοντὴ δεξ., ὀπισθ.: Ἴππεάς δεξ. (ΒΑ μονόγραμμα ΠΕΡ, κάτω ΗΧ)· Γιά τὸν τύπο πρβλ. H. Gaebler, *Die antiken Münzen Nordgriechenlands*, Berlin 1935, πίν. XXXVI, 1. Ν1334ζ: Χάλκινο Περσέως· ἔμπρ.: Κεφαλὴ Περσέως μὲ φτερωτὸ κράνος· ὀπισθ.: ἀετὸς σὲ κεραυνό (ΒΑ μονόγραμμα ΠΕΡ, κάτω Χ). Γιά τὸν τύπο πρβλ. *SNG Corp.* ἀριθ. 1276, πίν. 33. Ν1334η-ι: τρία χάλκινα Περσέως· ἔμπρ.: μακεδονικὴ ἀσπίδα· ὀπισθ.: ἄρση (ΒΑ μονόγραμμα ΠΕΡ, Η * Χ κάτω)· γιά τὸν τύπο βλ. *SNG Corp.* ἀριθ. 1281, πίν. 33. Ν1334ια: Χάλκινο Ἀνδρίσκου (Ψευδο-Φιλίππου) (149-8 μ. Χ.): ἔμπρ.: μακεδονικὴ ἀσπίδα· ὀπισθ.: ρόπαλο (Β * Α, μονόγραμμα ΦΙ κάτω)· Γιά τὸν τύπο πρβλ. *SNG Corp.* ἀριθ. 1309, πίν. 33. Ὁ Β. Ποῦλιος πιστεύει ὅτι μολοντί τὸ ὑπ. ἄρ. Ν1334ια νόμισμα ἀποδίδεται στὸν Ἀνδρίσκο, στὸ *SNG Corp.* ἀριθ. 1309 πίν. 33 πρόκειται γιά νόμισμα τοῦ Φιλίππου Ε΄, ἐφόσον στὸ θησαυρὸ δὲν ἐμφανίζονται νομίσματα ρωμαϊκῆς Δημοκρατίας· βλ. Ποῦλιος, ὄπ. ἄν. 119.

58. Τὸ λυχνάρι μὲ ΑΕΜΚ Α4099 ἀνήκει σὲ τύπο ἀρχαιότερο ἀπὸ τὰ κτερίσματα τοῦ τάφου.

59. ΑΕΜΚ Ν1412: Χάλκινο Θεσσαλονίκης (187-68 π. Χ.)· ἔμπρ.: κεφαλὴ Διονύσου δεξ., ὀπισθ.: αἶγα δεξ. (γύρω Θεσσαλονίκης). ΑΕΜΚ Ν1413α: Χάλκινο Ἀμφιπόλεως (187-68 π. Χ.): ἔμπρ.: κεφαλὴ Ἀρτέμιδος· ὀπισθ.: Ἀνωποὶ τράγον· πρβλ. H. Gaebler, *Die antiken Münzen Nordgriechenlands*, Berlin 1935, πίν. IX, 9 ἀριθ. 35. ΑΕΜΚ Ν1413β: Χάλκινο Ἀμφιπόλεως (187-68 π. Χ.): ἔμπρ.: ταινιοφόρος κεφαλὴ Ποσειδῶνος· ὀπισθ.: ρόπαλο σὲ στεφάνι ἀπὸ φύλλα δρυὸς (ἄνω ΑΜΦΙΠΟ, κάτω ΛΙΤΩΝ)· πρβλ. Gäbler, ὄπ. ἄν. πίν. IX, 1-2, ἀριθ. 26. ΑΕΜΚ Ν1413γ: Χάλκινο Ἀμφιπόλεως (187-68 π. Χ.): ἔμπρ.: κεφαλὴ Δία ἢ Ποσειδῶνος δεξ., ὀπισθ.: ταῦρος ποῦ πηδᾷ δεξ. (γύρω ΑΜΦΙΠΟΛΙΤΩΝ)· πρβλ. *SNG Corp.* 2, Macedonia, πίν. 2, ἀριθ. 63. ΑΕΜΚ Ν1413δ: Χάλκινο Θεσσαλονίκης (187-68 π. Χ.): ἔμπρ.: κεφαλὴ κρानοφόρου Ἀθηνᾶς μέσα σὲ στικτὸ κύκλο· ὀπισθ.: Ταῦρος-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ· πρβλ. *SNG Corp.* 2, Macedonia, πίν. IX ἀριθ. 362, Gäbler, ὄπ. ἄν. πίν.

III. ΡΩΜΑΪΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση κεραμικῆς ρωμαϊκῶν χρόνων, καθὼς καὶ ἄλλων κτιριακῶν λειψάνων στὶς βόρειες πλαγιές τῶν λόφων ἀνατολικά τοῦ λόφου “Παλιάμπελα”, θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι στὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ ὁ οἰκισμὸς ἐπεκτάθηκε στοὺς λόφους ἀνατολικά τοῦ ἀρχικοῦ οἰκιστικοῦ πυρήνα. Ἀπὸ τὴν περιοχὴ αὐτὴ προέρχεται καὶ ἡ πρώτη ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή πού ἔχουμε ἀπὸ τὸν οἰκισμὸ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων⁶⁰.

Βωμόσχημη ἐνεπίγραφη βάση πού ἔφερε μικρὸ ἀνάθημα. Ἀέραια ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες κακώσεις στὴν ἐπιφάνεια τῆς πρόσθιας ὄψης. Λαξευμένη μὲ ἐπιμέλεια μόνον ἡ πρόσθια ὄψη, ἐνῶ οἱ ἄλλες πλευρές ἔχουν δουλευτεῖ ἄδρᾶ μὲ χονδρὸ καλέμι. Κυματοφόρος βάση καὶ ἐπίστεψη στὴν πρόσθια ὄψη μὲ ἀργὸ σχηματοποιημένο κυμάτιο πού ἐπεκτείνεται καὶ στὶς δύο ἄδρᾶ λαξευμένες πλάγιες ὄψεις τῆς. Στὴν πρόσθια ὄψη τῆς ἐπίστεψης ἐμφανίζονται δύο ἐγγεγραμμένα σχηματοποιημένα γωνιακά ἀκρωτήρια. Στὴν ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ βᾶθρου ὀρθογώνιος τὸρμος μὲ δύο μικρότερους τὸρμους στὴ γωνία, οἱ ὁποῖοι σώζουν καὶ τὴ μολυβδοχόηση. Ἀπὸ τὴ θέση τοῦ τὸρμου στὴν πάνω ἐπιφάνεια προκύπτει μιὰ λοξὴ διάταξη τοῦ ἀναθήματος στὴ βάση.

ΑΕΜΚ Α1325. (εἰκ. 3) Διαστάσεις μνημείου: 0,090 μ. ὕψος· 0,50 μ. πλάτος· 0,40 μ. πάχος. Ὑψος γραμμάτων: 0,04 μ. Διάστιχα: 0, 02 μ. Μονόστιχη λατινικὴ ἐπιγραφή στὸ ἄνω τμήμα τῆς ἐπίστεψης ἀνάμεσα σὲ δύο ἀκρωτήρια:

San(cto) Heroni

Ἀκολουθεῖ ἐξάστιχη λατινικὴ ἐπιγραφή στὸν κορμὸ τῆς στήλης:

XXIII, 3. ΑΕΜΚ Ν1413ε: Χάλκινο Μακεδόνων· ἐμπρ.: Κεφαλὴ Ποσειδῶνος δεξ.· ὀπισθ.: ρόπαλο μέσα σὲ στεφάνι (ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ-φθαμένο)· γιὰ τὸν τύπο πρβλ. *SNG Cop.* πίν. XXXIII, ἀριθ. 1296. Γιὰ τὴ χρονολόγηση τῶν αὐτόνομων κοπῶν τῶν μακεδονικῶν πόλεων στὰ 187-68 π. Χ. πρβλ. Ἰω. Τουράτσογλου, *BAR, International series* 326, London 1987, 53-72.

⁶⁰. Βρέθηκε πεσμένη σὲ σωρὸ μάζων καὶ μεταφέρθηκε στὸ Μουσεῖο Καβάλας στὰ 1983.

*Apollini**Sacr(um)**M. Publicius**Jucundus*5 *Fl(amen) sedi(s) Apol(linis)**v(otum) s(olvit) l(ibens) a(nimo)*

Ἀπό τήν ἐπιγραφή προκύπτει ὅτι ἡ βωμόσχημη βάση ἔφερε ἓνα ἀνάθημα, πιθανότατα ἀγαλματίδιο, ἀφιερωμένο στόν Ἴηρωνα- Ἀπόλλωνα καί ὅτι ὁ ἀναθητής ἦταν ὁ *M. Publicius Jucundus*, ἱερέας τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνα. Ἡ ἐπιγραφή χρονολογεῖται πιθανότατα στοὺς πρώιμους ρωμαϊκοὺς χρόνους. Ἄν ἡ ἀνάγνωση *san(cto) Heroni* εἶναι σωστή, ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ συσχέτιση τῆς λατρείας τοῦ γνωστοῦ τοπικοῦ θεοῦ Ἴηρωνος ἢ Ἴηρος μετὰ τὴν λατρεία τοῦ Ὀλυμπίου θεοῦ Ἀπόλλωνα, συσχέτιση ποὺ εἶναι ἤδη γνωστὴ ἀπὸ ἓναν μεγάλο ἀριθμὸ ἀναθηματικῶν μνημείων στὴ Θράκη τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων⁶¹. Ἡ λατρεία τοῦ τοπικοῦ Ἴηρωνος ἐμφανίζει μιὰ ἰδιαίτερη διάδοση στὴ Θράκη κυρίως στόν δεύτερο μεταχριστιανικὸ αἰῶνα καί ὡς τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος. Στὰ ἀναθηματικά ἀνάγλυφα ὁ τοπικὸς αὐτὸς θεὸς, ὁ ὁποῖος ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα ταυτίζεται ἐπίσης καί μετὰ τὸν Ἀσκληπιό⁶² ἢ τὸν Διόνυσο⁶³, παριστάνεται στόν τύπο τοῦ ἱππέα-κνηγοῦ, τύπο γνωστὸ στὴ νεώτερη βιβλιογραφία μετὰ τὴ συμβατικὴ ὀνομασία “Θράκας ἱππέας”⁶⁴, καί φέρει διάφορες ἐπωνυμίες κατὰ περιοχῆς⁶⁵. Σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴ κόμη τῆς Ἐλευθερούπολης

61. G. Kazarov, *Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien*, (Diss.) Leipzig 1938, 89, ἀριθ. 457 (στὴ συνέχεια *Denkmäler*), ἀνάγλυφο μετὰ παράσταση “Θράκα ἱππέα” καί ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή *deo Apollini*: γὰ παραδείγματα ἀπὸ διάφορες περιοχῆς τῆς Θράκης πρβλ. G. Mihailov, *IGBR I*, 79, 327bis: III, 932, 976, 1106, 1397, 1457, 1459-66, 1500-2: πρβλ. καί *CCET II*, 1 ἀριθ. 335, ὅπου ἡ ἐπιγραφή: - - /θεῶ Ἴηρωι / [Ἀπόλλ]ωνι: πρβλ. καί ἐπιγραφή Φιλίππων, Δήμυτσας, 1065, ὅπου κατὰ τὴ διόρθωση τοῦ Kazarov, *RE Suppl.* III, 1141, “Ἴηρωι Ἀπόλλωνι. Γιά τὴ συσχέτιση λατρείας Ἀπόλλωνα καί Ἴηρωα βλ. καί S. Düll, *Die Götterkulte Nordmakedoniens in römischer Zeit*, München 1977, 56-7.

62. Πρβλ. Mihailov, *IGBR III*, 1 967, 1096, 1103, 1183-1271, 1277, 1407-8.

63. Πρβλ. A. Cumont, *Musées royaux du Cinquantenaire, Catalogue des sculptures et inscriptions antiques*, Bruxelles 1913, ἀριθ. 52, 63-5, Mihailov, *IGBR III*, 2319: πρβλ. P. Perdrizet, “Cultes et mythes du Pangée”, *Annales de l’Est* 24 (1910) 21. Collart, *Philippes*, 423.

64. Kazarov, *Denkmäler*, 90 κέξ.

65. πρβλ. Kazarov, *Denkmäler*, 90 κέξ. καί Δ. Κανατσούλης, “Ἡ μακεδονικὴ πόλις ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῆς μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου II”, *Μακεδονικά* 5 (1961-3) [1963], 94.

στοις νότιους πρόποδες του Παγγαίου ανασκάπτεται τα τελευταία χρόνια ένα σημαντικό ιερό του Ἡρώος Αὐλωνεΐτου⁶⁶, ἡ λατρεία τοῦ ὁποίου εἶναι διαδεδομένη κυρίως στὴν περιοχὴ μεταξὺ Στρουμόνα καὶ Νέστου, μὲ ἀνατολικότερο μέχρι στιγμῆς ὄριο διάδοσης τὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Τοπεΐρου καὶ Ἀβδήρων, καὶ βορειότερο τὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Σίφρωσ⁶⁷. Στὴν ἐπιγραφή τοῦ ἀναθήματος ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴ κόμη τῆς Ἐλευθερούπολης ὁ Ἡρῶν φαίνεται ταυτισμένος μὲ τὸν Ἀπόλλωνα, ἐπονομάζεται sanctus, ἐπίθετο γνωστὸ καὶ ἀπὸ ἄλλες ἀναθηματικὲς ἐπιγραφές τόσο στὸν Ἡρῶνα⁶⁸, ὅσο καὶ στὸν Ἀπόλλωνα⁶⁹. Ὁ ἀναθέτης εἶναι πρόσωπο ἄγνωστο ἀπὸ τὴν προσωπογραφία τῆς πόλης καὶ τῆς χώρας τῶν Φιλίππων. Τὸ gentilicium Publicius ὑποδηλώνει συσχέτιση μὲ ἀπελεύθερο, πρόην δημόσιο δοῦλο⁷⁰. Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἐπίσης ἡ συσχέτιση τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος flamen μὲ τὸν Ἀπόλλωνα, γιατί οἱ ὡς τώρα γνωστοὶ flamines ἀπὸ τὴν Μακεδονία συνδέονται ἀποκλειστικὰ μὲ τὴ λατρεία τοῦ αὐτοκράτορα⁷¹. Ἄν ἡ

66. X. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, "Ἱερόν Θρακῶς Ἡρώος Αὐλωνεΐτου", *ΑΑΑ* 2 (1969) 191-3, *ΑΔ* 24 (1969) Χρονικά Β2, 348-9· 38 (1983) Χρονικά Β, 322· 39 (1984) Χρονικά Β 271· 40 (1985) Χρονικά Β 322· 44 (1989) Χρονικά Β2, 374-5· X. Κουκούλη- Δ. Μαλαμίδου, "Ἱερό Ἡρώος Αὐλωνεΐτου στὸ Παγγαῖο", *ΑΕΜΘ* 3 (1989) [1992] 553-68. Βλ. ἐπίσης P. Pilhofer, *Philippi. Band I. Die erste christliche Gemeinde Europas*, Tübingen 1995, 93-100.

67. Πρβλ. Ν. Κυπριαριῶδου, *Σερραϊκὰ Γράμματα* 51-2 (1962), 38 καὶ Γ. Β. Καφατζῆ, *Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρών Ι. Μῦθοι. Ἐπιγραφές, Νομίσματα*. Ἀθῆναι 1967, 335. ἀριθ. 565, γιὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν ἐνδοχώρα τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας· πρβλ. ἐπίσης τὴν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἐπτάμυλοι Σερρών, *ΑΔ* 26 (1971) Χρονικά, 416 (= Ἀριθ. Εὔρετ. Μουσείου Σερρών Α107). Γιὰ τὴ διάδοση τῆς λατρείας τοῦ Ἡρώος Αὐλωνεΐτου στὴ χώρα τῶν Ἀβδήρων βλ. Γ. Μπακαλάκης, "Παρανόστιοι Ἀρχαιοότητες", *Θρακικά* 8 (1938) 17. Πρβλ. ἐπίσης τὸ ἀναθηματικὸ ἀνάγλυφο ἀπὸ τὴν Ἰταλία (περιοχὴ Νεάπολης) πιθανότατα μεταφερμένο ἀπὸ τὴ Θράκη· *ILS* 4047a.

68. *ILS* 4064: deo Heroi sancto· 4068· deo sancto/Eroni Brigantio.

69. *ILS* 3221: Apollini sancto· 3223: deo sancto Apollini. πρβλ. ἐπίσης τὸν ἀναθηματικὸ βωμὸ ἀπὸ τὴν κάτω Μοισία, *CCET IV* 196· deo santo/Eron[i] .ollini?—, πού θὰ μπορούσε νὰ συμπληρωθεῖ deo sancto/Eron[i] Ap]ollini.

70. Στὴ Μακεδονία τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων ἀπελεύθεροὶ ἐμφανίζονται ὡς μέλη ἐπαγγελματικῶν σωματείων ἢ θρησκευτικῶν ἐταιρειῶν· βλ. Κανατσούλης, "Μακεδονικὴ πόλις Γ", *Μακεδονικά* 4 (1955-1961) [1961] 254-7, ὅπ. ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Γιὰ τὰ πρόσωπα μὲ τὸ gentilicium Publicius στοὺς Φιλίππους βλ. Δ. Κανατσούλης, *Μακεδονικὴ Προσωπογραφία (Ἀπὸ τοῦ 148 π. Χ. μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου)*, Ἑλληνικά (Παράρτημα 8) Θεσσαλονίκη 1955, 1198-1202 (στὴ συνέχεια ΜΠ).

71. Flamines εἶναι γνωστοὶ στὴ ρωμαϊκὴ ἀποικία τῶν Φιλίππων, ὅπου ὁμως συνδέονται ἀποκλειστικὰ μὲ τὴ λατρεία τοῦ αὐτοκράτορα· Collart, *Philippes*, 265, 412· πρβλ. Κανατσούλης, "Μακεδονικὴ πόλις ΙΙΙ", *Μακεδονικά* 6 (1964-5) [1965] 53, A. Wardman, *Religion Statecraft among the Romas*, London 1982, 16. L. Borman, *Philippi. Stadt und Christengemeinde zur Zeit des Paulus*, Leiden-New York-Köln 1995, 42-44.

ανάγνωση της επιγραφῆς είναι σωστή, τότε βεβαιώνεται ότι καὶ στὴ ρωμαϊκὴ ἀποικία τῶν Φιλίππων οἱ *flamines* δὲν ἀσκοῦν μόνον τὴ λατρεία τοῦ αὐτοκράτορα⁷², ἀλλὰ καὶ τὴ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ ἄλλων θεῶν, ὅπως συνέβαινε στὴ Ρώμη καὶ σὲ ἄλλες πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας⁷³. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ *flamen sedis* παραπέμπει σὲ ἀντίστοιχες ἐπιγραφές τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ὅπως π. χ. *flamen templi Aesculapi*⁷⁴, καὶ θιμίζει καὶ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς περιοχῆς τῶν Φιλίππων, ὅπου τὸ *sedis* διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὸ *mensa*⁷⁵. Ἰερέας τοῦ Ἡρώου Λύλωνεῖτου ἀναφέρεται σὲ διγλωσση ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή πρὸς τὴ θεότητα ποὺ βρέθηκε στὴν περιοχὴ τοῦ Παραδείσου (ἀρχ. Τόπειρο)⁷⁶.

Τὰ ὑπόλοιπα εὐρήματα τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων προέρχονται ἀπὸ τὴ νεκρόπολη τῆς ρωμαϊκῆς κόμης καὶ τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἤδη δημοσιευμένα: βρέθηκαν στὴν περιοχὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου⁷⁷ καὶ στὴν παλαιὰ συνοικία τῆς Ἐλευθερούπολης ποὺ ἀπλώνεται στοὺς βορειοδυτικὸς πρόποδες τοῦ λόφου “Παλιάμπελα”⁷⁸. Ἀρχετὲς ἀπὸ τὶς ἐπιτύμβιες πλάκες βρέθηκαν ἐντοιχισμένες στὸ μεταβυζαντινὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ἡ συγκέντρωση ἐπιτυμβίων ρωμαϊκῶν μνημείων στὴν περιοχὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀνεύρεση τοῦ τάφου τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων ἀπὸ τὴν ἴδια περιοχὴ θὰ μποροῦσε νὰ προσφέρει ἐνδείξεις γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς νεκρόπολης τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων στὴν περιοχὴ τῆς Ἐλληνιστικῆς νεκρόπολης⁷⁹.

Ἀπὸ τὶς δημοσιευμένες ἐπιγραφές τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀναδημοσιεύοιμε ἐδῶ δύο, γιατί μετὰ τὸν καθαρισμὸ τῆς πρώτης καὶ τὴν ἀποτείχιση τῆς δεύτερης προσέκμησαν ὀρισμένες συμπληρώσεις καὶ διορθώσεις στὸ κείμενό τους.

I

ΑΔ 31 (1976) Χρονικά Β2, 337-8, Πίν. 266γ (εἰκ. 4, 5).

Λεῖπει τὸ ἄνω τμήμα τῆς στήλης, ὅπου τὸ ὀρθογώνιο ἢ τετράγωνο βάθυσμα μὲ τὴν ἀνά-

72. πρβλ. CIL IV 1185: *flamen Neronis*.

73. *ILS* 4927: *flamen Dialis*· 6099: *flamen Martialis*· Wardman, ὅπ. ἀν. 16, 32.

74. *ILS* 5461· *flamen templi domini Aescu/lapi*· 7129: *sacerdos arae Augusti*· 7014· *sacerdos ad templ./ Rom. et Aug.*

75. Ἀριθμ. Εὐρ. Μουσείου Φιλίππων Λ132: *mensam cum sedibus*· πρβλ. *ILS* 5438: *Apollini signum sacr. sedemque dicavit*.

76. Πρβλ. καὶ Μπακαλάκη, *Θρακικά* 8 (1937) 21.1

77. Χ. Πέννας, ΑΔ 30 (1976) Χρονικά Β2, 338.

78. ὅπ. ἀν. ὑπ. 11 καὶ 12.

79. Χ. Πέννας, ΑΔ 30 (1976) Χρονικά Β2, 338.

γλυφη παράσταση. Από τὸ βάθοςμα σώζεται μικρὸ τμήμα ἀπὸ τὴν κάτω πλευρὰ μὲ ἀπολειψιμένη ἐπιφάνεια. Διαστάσεις μνημείου: 0, 75 μ. ὕψος· 0,535 μ. πλάτος ἄνω· 0,56 μ. πλάτος κάτω· 0,19 μ. πάχος. Ὑψος γραμμμάτων: 0.03-0.035, 0.04, 0.05 μ. Διάστιχα: 0.02 μ.

Zipyg(on) Sudilae fi(lius)
ann(onum) Vh(ic) e(st)
Bendis Sauciles fi(lia)
mate[r, Sa]uciles Sa-
 5 *uciles [f]i(lius) et Prim[a]*
Zipae fi(lia) nepoti
d(e) s(uis) f(aciendum) c(uraverunt)

Πρόκειται γιὰ τὴν ἐπιτύμβια ἐπιγραφή τοῦ Ζιπυρῶνος, γιοῦ τοῦ Σουδίλα, ποὺ πέθανε σὲ ἡλικία πέντε ἐτῶν (στ. 1-2). Τὴν ἐπιτύμβια ἐπιγραφή ἀφιερώνουν ἡ μητέρα του Βενδῖς, κόρη τοῦ Σαυκίλη (στ. 3-4), ὁ πάππος του Σαυκίλης, γιὸς τοῦ Σαυκίλη (στ. 4-5) καὶ ἡ γιαγιά του Πρίμα, κόρη τοῦ Ζίπα (στ. 5-6).

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ λατινικὸ ὄνομα *Prima*⁸⁰ τὰ ὀνόματα τῆς ἐπιγραφῆς *Zipyron* (Ζιπύρων), *Bendis* (Βενδῖς) καὶ *Zipa* (Ζίπας) εἶναι θρακικὰ⁸¹. Ἀντιθέτως τὸ ὄνομα *Sudila* (Σουδίλας), ποὺ παραπέμπει στὰ γνωστὰ καὶ ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων ὀνόματα *Sadālas*⁸², *Sedīlas*⁸³ καὶ *Saidīlas*⁸⁴ δὲ μαρτυρεῖται, ἐξ ὧσων γνωρίζω, μέχρι τώρα. Ἄγνωστο ἐπίσης μοῦ εἶναι τὸ ὄνομα *Sauciles*, τὸ ὁποῖο περιέχει τὴ γνωστὴ ἀπὸ τὰ θρακικὰ ὀνόματα *Sausa*⁸⁵ καὶ *Sautes*⁸⁶ ρίζα

80. Γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἀπόδοση Πρίμα ἢ Πρεῖμα στὶς ἐπιγραφὲς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης βλ. ἐνδ. Michailov, *IGBR I*, 174bis, 177bis. I, Indices, 441.

81. Γιὰ τὸ ὄνομα Ζίπας καὶ Ζείπας βλ. D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien 1957, [ἐπαν. 1976] (στὴ συνέχεια *Sprachreste*), στὴ λέξη Ζίπας, ὅπου παραδείγματα ἀπὸ τὴ θάσο καὶ τοὺς Φιλίππους. Γιὰ τὰ ὀνόματα Ζιπύρων, Ζιπυρῶ καὶ Βενδῖς βλ. Detschew, *Sprachreste*. Εἰδικὰ γιὰ τὸ ὄνομα Βενδῖς βλ. πρόσφατα O. Masson, "Les noms théophores de Bendis en Grèce et en Thrace", *MH* 45 (1988) 6-12.

82. Τὸ ὄνομα *Sadālas* ποὺ φέρει καὶ ὁ γιὸς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Ὀδρουσῶν Κότυος ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν κοινῶν θρακικῶν ὀνομάτων· βλ. καὶ Detschew, *Sprachreste*, *Sadālas*.

83. Πρβλ. *CIL* III, 6115a: *Zipas Sed. f.* (Καβάλα), ποὺ διορθώνεται *Zipas Sed(ila) f.*· βλ. Mateescu, *Emendazioni*, 35, ἀριθ. 36· πρβλ. Mihailov, *IGBR* 659, 1690, ὅπου *Sedeilas* Βρυνέζεος.

84. Πρβλ. *BCH* 24 (1900) 309: *Saudeilas* Διοσκουρίδου (Πρώτη Παγγαίου-χώρα Φιλίππων).

85. Detschew, *Sprachreste*, στὴ λέξη *Sausa*· πρβλ. *CIL* III 14507, I, 44: *C. Iul(ius) Sc(upis)*.

86. Detschew, *Sprachreste*, στὴ λέξη *Sautes*· πρβλ. *CIL* X 3590: *C. Iuli Pudentis --- qui Dines Sautis nat(ione) Bessus*.

Sau. Από τη μορφή της στήλης και τη μορφή τῶν γραμμῶν θὰ μπορούσε ἡ ἐπιγραφή νὰ χρονολογηθεῖ στὸν πρῶτο μεταχριστιανικὸ αἰῶνα.

II

ΑΔ 31 (1976) Χρονικά Β2, 338 πίν. 267α εἰκ. 6, 7, 8 [=Ἀριθ. Εὐρ. Μουσείου Καβάλας Λ 1365] (εἰκ. 19),

Ὑλικό: Μάρμαρο ὑπόλευκο χονδρόκοκκο.

Διαστάσεις μνημείου: 0,64 μ. ὕψος· 0,80 μ. μέγιστο μῆκος· 0,12 μ. πάχος.

Μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τῆς ἐνεπίγραφης πλάκας ἀπὸ τὸν στυλοβάτη τοῦ δυτικοῦ προστώου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου δόθηκε ἡ δυνατότητα νὰ μελετηθεῖ καλύτερα τὸ μνημεῖο καὶ νὰ ἀποκατασταθεῖ τὸ σωζόμενο κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς. Πρόκειται γιὰ ἓνα θραῦσμα μαρμάρινης πλάκας ἀπὸ τὴν ὁποία σώζεται μόνον τὸ ἄνω πέρας, ὅπου διαμορφώνεται μιὰ στενὴ ἔσοχή ("πατούρα"). Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια εἶναι ἐπίσης λαξευμένη, ἀλλὰ μὲ λιγότερη ἐπιμέλεια ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ ἐνεπίγραφο ὄψη. Στὸ ἄνω μέρος τοῦ θραύσματος σώζεται τμῆμα τριστιχῆς λατινικῆς ἐπιγραφῆς:

---?] *Varinius* [---?

—*libe*]r *Aug(usti) VVir Aug(ustalis)*[--

—*jis Q. Volusio Saturnin*[o---

Ἀπὸ τὸ σωζόμενο ἀποσπασματικὸ ἐπιγραφικὸ κείμενο προκύπτουν δύο πρόσωπα. Τὸ ἀναφερόμενο σὲ ὀνομαστικῇ, ποὺ κατασκεύασε τὸ μνημεῖο, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου σώζεται μόνον τὸ *gentilicium* *Varinius*, καὶ τὸ ἀναφερόμενο σὲ δοτικῇ γιὰ τὸ ὅποιο πιθανότατα ἔχει κατασκευάσει ὁ *Varinius* τὸ μνημεῖο. Τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου σώζεται ἀκέραιο: *Q(uintus) Volusius Saturninus*. Στὸν [;] *Varinius* τοῦ πρώτου στίχου τῆς ἐπιγραφῆς, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου προβάλλεται μὲ ἰδιαίτερα τονισμένο μέγεθος γραμμῶν, πρέπει νὰ ἀναφέρονται καὶ οἱ τίτλοι τοῦ δευτέρου στίχου --R. AUG. VIVIR AUG[--: Ὁ *Varinius* κατέχει τὸ ἀξίωμα τοῦ *VVir Aug(ustalis)*, γνωστὸ θρησκευτικὸ ἀξίωμα σχετικὸ μὲ τὴ λατρεία τοῦ αὐτοκράτορα, τὸ ὅποιο ἐμφανίζεται σὲ μιὰ σειρὰ ἐπιγραφῶν τῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων⁸⁷. Ἡ συμπλήρωση τοῦ τίτλου ποὺ προη-

87. Γιὰ τὸ ἀξίωμα τῶν *VViri Augustales* τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων βλ. Collart, *Philippes*, 268. Ἀπὸ τὴν πόλη τῶν Φιλίππων ἔχουμε μιὰ ἀποσπασματικὴ ἐπιγραφή σὲ ἐπιστύλιο· βλ. P. Lemerle, "Nouvelles inscriptions latines de Philippes", *BCH* 61 (1937) 412, ἀριθ. 3, ἐνῶ τὰ ἄλλα παραδείγματα προέρχονται ἀπὸ τὶς κώμες τῆς ἀποικίας,

γείται --JR. AUG δεν είναι δυνατόν να είναι ασφαλής. Θά μπορούσε να προταθεί π. χ. ή συμπλήρωση [dendropho]r(us) Aug(ustalis) κατά το παράδειγμα επιγραφής των Φιλίππων⁸⁸, αφού είναι γνωστό ότι τὸ ἐπίσης με τὴ λατρεία τοῦ αὐτοκράτορα συνδεδεμένο θρησκευτικὸ ἀξίωμα κατέχουν συχνά VViri Augustales⁸⁹, ἀλλὰ ἡ ἐπανάληψη τοῦ Aug(ustalis) καὶ ἡ θέση τοῦ τίτλου τοῦ dendrophorus πρὶν ἀπὸ τοῦ VVir⁹⁰ δὲν ἐξασφαλίζουν μιὰ τέτοια συμπλήρωση. Μιὰ ἄλλη συμπλήρωση ποὺ θά μπορούσε νὰ προταθεῖ εἶναι Libe]r(tus) Aug(usti), πιθανότερη, νομίζω, ἀπὸ τὴν προηγούμενη, με βάση μιὰ ἀποσπασματικὴ ἐπιγραφή τῶν Φιλίππων, ὅπου ἀναφέρονται ἀπελεύθεροὶ τοῦ Αὐγούστου⁹¹. Φυσικὰ δὲν ἀποκλείονται καὶ ἄλλες συμπληρώσεις. Ὡστόσο, ἡ συμπλήρωση Aug(usti) εἶναι ὅπωςδήποτε πιθανότερη ἀπὸ τὴν συμπλήρωση Aug(ustalis).

Ὡς VVir Aug(ustalis) ὡστόσο ὁ Varinius τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ἐλευθερούπολης πρέπει νὰ εἶναι ἀπελεύθερος, αφού εἶναι γνωστό ὅτι ἀπὸ τὴν τάξη αὐτὴ προέρχονται οἱ Augustales⁹². Ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴ ἀποικία τῶν Φιλίππων καὶ τὶς κώμες τῆς ἔχουμε μιὰ σειρὰ VViri Augustales, στοὺς ὁποίους προστίθεται τώρα καὶ ὁ Varinius τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Ἐλευθερούπολης. Τὸ gentilicium Varinius δὲν εἶναι ἄγνωστο στὴν προσωπογραφία τῶν Φιλίππων, ἀπὸ τὴν ὁποία μᾶς εἶναι γνωστοὶ Ρωμαῖοι ἀξιωματοῦχοι, ὅπως π.χ. ὁ M. Varinius Philippicus, ἀλλὰ καὶ ἀπελεύθεροὶ⁹³. Ἡ ἀποσπασματικὴ διατήρηση τοῦ ὀνόματος καὶ τῶν

βλ. Collart, *Philippes*, 268-9. Στὰ παραδείγματα τοῦ Collart προστέθηκε καὶ ἡ πιθανότατα ἀπὸ τοὺς Φιλίππους προερχόμενη σαρκοφάγος στὴ Θεσσαλονίκη, βλ. Φ. Πέτσας, "Λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ Θεσσαλονίκης", *AE* 1950-1, 62-3, ἀριθ. 6. Γιά Augustales ἀπὸ τοὺς Φιλίππους πρβλ. καὶ P. Lemerle, "Inscriptions latines et grecques de Philippes", *BCH* 58 (1934) 466, ἀριθ. 7. βλ. ἐπίσης, Κανατσούλη, "Μακεδονικὴ πόλις III", *Μακεδονικά* 6 (1964-5), 60, ὑποσ. 1. L. Bormann, *Philippi*, 45-46.

88. Lemerle, *BCH* 58 (1934) 466, ἀριθ. 7.

89. Κανατσούλης, "Μακεδονικὴ πόλις III", *Μακεδονικά* 6 (1964-5) 60, ὑποσ. 1.

90. *CIL* XIII, 1961.

91. Lemerle, *BCH* 58 (1934) 449-50, ἀριθ. 1.

92. Γιά τὴ σχετικὴ με τοὺς Augustales βιβλιογραφία βλ. Κανατσούλη, "Μακεδονικὴ πόλις III", *Μακεδονικά* 6 (1964-5) 59, σημ. 9. βλ. ἐπίσης J. H. Oliver, "Gerousiae and Augustales", *Historia* 7 (1958) 472-96, καὶ R. Duthoy, "Les Augustales", *ANRW* II, 16, 2 (1978) 1254-1309. L. Bormann, *Philippi*, 45-46.

93. βλ. *CIL* III, 658, Lemerle, *BCH* 61 (1937) 413, ἀριθ. 6· πρβλ. σχετικὰ καὶ Κανατσούλης, ΜΠ ἀριθ. 1069, 1067. Ἐνας M. Varinius Chresimus ἀναφέρεται ὡς cultor Silvani στοὺς Φιλίππους· βλ. Κανατσούλη, ΜΠ ἀριθ. 1070. Τὸ gentilicium Varinius ἐμφανίζεται ἐπίσης σὲ κώμες τῆς ἀποικίας· βλ. *CIL* III, 602, 683 (Δοξάτο).

τίτλων του [...] *Varinius* της επιγραφής της Έλευθερούπολης δέν προσφέρει τη δυνατότητα για κάποια πιθανή συσχέτιση με τὰ γνωστά από τις επιγραφές τῶν Φιλίππων πρόσωπα με τὸ ἴδιο *gentilicium*.

Τὸ *gentilicium* *Volusius* στὸ δεύτερο ὄνομα τῆς επιγραφῆς (*Q. Volusius Saturninus*) παραπέμπει στὴ γνωστὴ οἰκογένεια τῶν πατρικίων τῆς Ρώμης *Volusii*, ἀπὸ τὴν ὁποία προῆλθαν δύο ὑπάτοι⁹⁴, με τὸ ἴδιο ὄνομα, *Q. Volusius Saturninus*⁹⁵. Ἡ μόνη ὡστόσο περίπτωση γιὰ νὰ σχετισθεῖ ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο ὑπάτους με τὸν πιθανότατα ἀπελεύθερο [...] *Varinius* στὴν επιγραφή τῆς Έλευθερούπολης θὰ ἦταν ἡ ἀνάθεση κάποιου τιμητικοῦ μνημείου στὸν ὑπάτο. Ἡ μορφή ὁμως τῆς ἀποσπασματικὰ σωζόμενης ἐνεπίγραφης πλάκας παραπέμπει περισσότερο σὲ πλάγια τοιχώματα σαρκοφάγου καὶ ὄχι σὲ πλάκα ἐπένδυσης βάρθρου τιμητικοῦ μνημείου. Ἐφ' ὅσον πρόκειται γιὰ θραῦσμα σαρκοφάγου καὶ ὄχι ἐπένδυση βάρθρου, ἡ μοναδικὴ τελικὰ περίπτωση ποὺ ἀπομένει γιὰ νὰ σχετισθεῖ ὁ [...] *Varinius* τῆς επιγραφῆς με ἓναν ἀπὸ τοὺς δύο ὑπάτους εἶναι ἡ χορήγηση κάποιας τιμητικῆς διάκρισης ἀπὸ τὸν δεύτερο στὸν πρῶτο, περίπτωση γιὰ τὴν ὁποία δὲ συνηγορεῖ ἡ κατάληξη *is*, ποὺ ἐμφανίζεται πρὶν ἀπὸ τὴν δοτικὴ *Q. Volusio Saturnini* (ἡ κατάληξη αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ ὀνομαστικὴ ἢ γενικὴ - λιγότερο πιθανὴ εἶναι ἡ ἀπόδοση τῆς σὲ δοτικὴ πληθυντικοῦ). Πιθανότατα ὁ *Q. Volusius Saturninus* τῆς επιγραφῆς εἶναι πρόσωπο ἄσχετο με τοὺς ὁμώνυμους ὑπάτους, ἀλλὰ ἡ σχέση του με τὴν οἰκογένεια τῶν *Volusii* βεβαιώνεται ἀπὸ τὸ *gentilicium*. Ἡ τιμητικὴ επιγραφή στὸν ὑπάτο τῆς ἴδιας οἰκογένειας *L. Volusius Saturninus* στὴ Θράκη εἶναι ἐνδεικτικὴ γιὰ τὴν παρουσία τῶν *Volusii* στὴ Θράκη⁹⁶, ἐνῶ ἀπὸ μιὰ επιγραφή τῆς Δράμας βεβαιώνεται ἡ ἐγκατάσταση μελῶν τῆς ἴδιας οἰκογένειας στὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων⁹⁷. Ἄν ἡ επιγραφή τῆς Έλευθερούπολης εἶναι ἐπιτύμβια καὶ ἄσχετη με κάποιον ἀπὸ τοὺς δύο ὑπάτους, τότε ἓνα μέλος τῆς ἴδιας οἰκογένειας, ὁμώνυμο με τοὺς δύο γνωστούς ὑπάτους, πρέπει νὰ ἦταν ἐγκατεστημένο στὴν περιοχὴ τῆς ρωμαϊκῆς κόμης τῶν Φιλίπ-

94. S. Treggiari, "Family life among the staff of the Volusii", *TAPhA*, 105 (1975) 393-401. Βλ. καὶ *CIL* VI, 2, 1043-4· *CIL* VI 4, 1430-31, 7281-7393.

95. *Q. Volusius Saturninus* ὑπάτος στὰ 56 μ. Χ. *Q. Volusius Saturninus* ὑπάτος στὰ 92 μ. Χ.· πρὸβλ. *CIL* VI σελ. 1043-4 καὶ *PIR* 486-7, ἀριθ. 664-5.

96. *CIL* III, 727, A. Dumont, *Mélanges d'archéologique et d'épigraphie*, (réunis par Th. Homolle), Παρίσι 1892, 421, ἀριθ. 89 (ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Γανοχώρων, στὰ παράλια τῆς Προποντίδος 3ος αἰ. μ. Χ. ἢ 87 μ. Χ.)

97. Δήμητσας II, 1018=*CIL* III, 640.

πων, πού τοποθετείται στην περιοχή της σημερινής Ἐλευθερούπολης. Τό νεκροταφείο τῆς κόμης αὐτῆς, τῆς ὁποίας ἀκόμη ἀγνοεῖται τὸ ὄνομα, πρέπει νὰ ἐκτείνονταν στὴν περιοχή τοῦ μεταβυζαντινοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Τὴν ὑπαρξὴ αὐτῆς τῆς νεκρόπολης τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων στὴν περιοχή ὅπου ἀργότερα κτίσθηκε ἡ παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ μεταβυζαντινὸς ναὸς βεβαιώνουν τὰ ἐντοιχισμένα στὸν ναὸ αὐτὸν θραύσματα ἐπιτύμβιων μνημείων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνεύρεση μιᾶς ἐπιτάφιας ἐπιγραφῆς ρωμαϊκῶν χρόνων στὴν ἀνασκαφὴ τῆς Παλαιοχριστιανικῆς Βασιλικῆς κάτω ἀπὸ τὸν μεταβυζαντινὸ ναὸ⁹⁸.

Ἄριθ. Εὐρ. Μουσείου Φιλίππων Λ 1558 (εἰκ. 9).

Θραύσματα ἐνεπίγραφης ἐπιτύμβιας στήλης. Λείπουν ἄνω καὶ κάτω πέρας τῆς στήλης. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι χαραγμένη στὸ ἄνω μέρος τῆς πρόσθιας ὄψης τῆς στήλης, ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὁποίου ἔχει λαξευθεῖ μὲ ἐπιμέλεια. Τὸ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή τμήμα τῆς πρόσθιας ὄψης, ὅπως καὶ οἱ κρόταφοὶ καὶ ἡ πίσω ὄψη τῆς στήλης ἔχουν δουλευτεῖ ἀδρᾶ μὲ τὸ καλέμι. Διαστάσεις μνημείου: 0,055 μ. σωζ. ὕψος· 0,40 μ. πλάτος· 0,14 μ. πάχος. Ὑψος γραμμῶν: 0,02-0,03 μ. Διάστιχα: 0,01 μ. Ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς λείπει ἡ ἀρχὴ. Τὰ σωζόμενα ἴχνη γραμμῶν στὸν πρῶτο στίχο δυσδιάκριτα.

*Σκαρούσης Βίθ-
υος υἱὸς εἰρευ-
θῆς δὲ μυστα-
{α}γογῶν ἐτῶν
τριακοντα ἐτελε-
ύτησεν ἐτῶν . π
Ἦρωσ χαῖρε. Χαῖρ-
ε καὶ σὺ παρ{α}ω-
δίτα.*

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πρῶτο στίχο ἀπὸ τὸν ὁποῖο σώζονται μόνο ἐλάχιστα λείψατα ἡ ὑπόλοιπη ἐπιγραφή δὲν ἐμφανίζει προβλήματα ἀνάγνωσης. Σημειώνονται τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη στὶς λέξεις εἰρευθῆς, μυσταγογῶν, παραωδίτα. Στὴν τελευταία λέξη ἐπισημαίνεται ἡ χρῆση τοῦ τύπου παραοδίτης ἀντὶ τοῦ συνηθισμένου παραοδίτης. Ἡ μορφή τοῦ Ω ἀνεβάζει τὴν χρονολόγησή τῆς ἐπιγραφῆς στὸν

98. Ἄλμπραντς, ὀπ. ἀν.

3ο καί 4ο μ. Χ. αἰώνα, ἐποχή στήν ὁποία χρονολογεῖται καί ἡ ἐπανεμφάνιση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ὡς ἐπίσημης στίς ἐπιγραφές τῶν Φιλίππων. Τά ἀναφερόμενα στή στήλη ὀνόματα εἶναι θρακικά. Τό ὄνομα Σκαρούσης σχετίζεται μέ τό θρακικό ὄνομα Σκάρις⁹⁹ καί μιὰ σειρά ἄλλων ὀνομάτων¹⁰⁰ καί τοπωνυμικῶν¹⁰¹ μέ τή ρίζα σκαρ. Τό ὄνομα Βίθυς εἶναι πολὺ κοινό θρακικό ὄνομα πού ἐμφανίζεται μέ μεγάλη συχνότητα στήν περιοχή τῶν Φιλίππων¹⁰². Ὁ Σκαρούσης Βίθυος, ὁ ὁποῖος πέθανε σέ ἡλικία 80 ἐτῶν ἀναφέρεται ὡς ἱερευθεῖς¹⁰³ μυσταγωγῶν¹⁰⁴ σέ ἡλικία τριάκοντα ἐτῶν. Ἡ μνεία τῶν μυσταγωγῶν ἐντάσσει τήν ἐπιγραφή στίς γνωστές ἀπό τίς φιλολογικῆς καί ἐπιγραφικῆς μαρτυρίες διονυσιακές λατρεῖες τῆς ἀρχαίας Θράκης, οἱ ὁποῖες στήν περιοχή τῶν Φιλίππων σχετίζονται συχνά καί μέ ταφικῆς τελετές¹⁰⁵.

Ἄν θέλουμε νά συνοψίσουμε τίς φιλολογικῆς καί ἀρχαιολογικῆς πληροφορίες πού ἔχουν ὡς τώρα συγκεντρωθεῖ γιά τόν ἀρχαῖο οἰκισμὸ τῆς Ἐλευθερούπολης στοὺς Ἱστορικοὺς χρόνους θά καταλήξουμε στά ἑξῆς συμπεράσματα: Στή θέση τοῦ προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ συνεχίσθηκε, πιθανόν καί χωρὶς διακοπὴ τῆς κατοίκησης, ἡ ζωὴ στοὺς Ἱστορικοὺς Χρόνους. Ὁ οἰκισμὸς αὐτὸς πού κρατοῦσε τὸν ἔλεγχο τῆς εἰσόδου στήν Πιερία κοιλάδα ἀπὸ τὰ ἀνατολικά, τουλάχιστον ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ βου π. Χ. αἰώνα δέχτηκε τὴν οἰκονομικὴ καί πολιτιστικὴ

99. Ἄν τὸ Σ τοῦ δευτέρου σωζόμενου στίχου ἀνήκει στὸ ὄνομα, τότε ἔχουμε τὸ ὄνομα Σκαρούσης· πρβλ. Detschew, *Sprachreste*, στή λέξη Σκάρις· πρβλ. Collart, *BIAB* 17 (1950) ὅπου τὸ ὄνομα Κάρωσης· πρβλ. Detschew, *Sprachreste* στή λέξη Κάρωσης, Κάρωσσος.

100. Detschew, *Sprachreste* στή λέξη Σκαρκαίτζες.

101. Detschew, *Sprachreste* στίς λέξεις Σκάρες, Σκαπίπαρα, Σκαριωτασαλούκρα.

102. Detschew, *Sprachreste* στή λέξη Βίθυς· πρβλ. καί πρόσφατα, F. Papazoglou, "Stèles anthropomorphes et amorphes de Pélagonie", *ZAnt* 27 (1977) 146-7.

103. ἱερεύομαι μέ τὴ σημασία τοῦ ἀφιερώνομαι σέ κάποια θεότητα. Συνήθως τὸ ρῆμα ἐμφανίζεται στήν ἐνεργητικὴ φωνή, ἱερεύω· πρβλ. D. Knibbe, "Neue Inschriften aus Ephesos VII" *JÖAI* 50 (1972-5) 76-7, ἀριθ. 6: ἱερεύοντ[ος] Κλ(αυδίου) Ῥωμύλου (στ. 8-9).

104. Πρβλ. τὴν ἐπιγραφή τῶν "πρὸ πόλεως μυστῶν" ἀπὸ τὴν Ἐφεσο, Knibbe, ὅπ. ἀν. Στήν φρ. Προκλιώνος μυσταγωγῶν (στ. 12-3), ἡ λέξη δὲν ἔχει τὴν κυριολεκτικὴν σημασία, δηλ. αὐτὸς πού εἰσάγει στὰ μυστήρια (πρβλ. Πλουτ. Ἀλκιβ. 34), ἀλλὰ ταυτίζεται μέ τὸ "μύστης".

105. Γιά τὴ διονυσιακὴ λατρεία καί τοὺς μύστες τοῦ Διονύσου στήν περιοχή βλ. Collart, ὅπ. ἀν. 270 (μύσται Διονύσου), P. Perdrizet, "Voyage dans la Macédoine première", *BCH* 18 (1894) 445, *BCH* 24 (1900) 305, Collart, *Philippes*, 417-8· πρβλ. καί Κανατσούλη, "Μακεδονικὴ πόλις I", 274-6. Γιά τίς σχετικῆς ταφικῆς τελετές πρβλ. Collart, *Philippes*, 475, ὑποσ. 1 καί Γ. Μπακαλάκη, "Ἀρχαῖα εὐρήματα ἐκ Νέου Σκοποῦ Σερρών", *AE* 1936, Χρονικά 18-9.

ἐπίδραση τῶν ἀποικιῶν τῆς θασιακῆς περραίας καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴν διαμέσου τῆς Θάσου ἢ ἀπευθείας πολιτικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἐπιρροή τῆς Ἀθήνας. Στὸν 4ο π. Χ. αἰῶνα μὲ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Θασίων στὴν περιοχὴ τοῦ Δάτου καὶ τῶν Κρηνίδων¹⁰⁶ ὁ οἰκισμὸς πρέπει νὰ προσαρτήθηκε στὴ χώρα τῆς θασιακῆς ἀποικίας τῶν Κρηνίδων γιὰ νὰ περάσει πολὺ γρήγορα στὴν κυριαρχία τῶν Μακεδόνων μετὰ τὴν προσάρτηση τῆς περιοχῆς στὸ βασίλειο τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β΄ καὶ τὴν μετατροπὴ τῆς θασιακῆς ἀποικίας τῶν Κρηνίδων σὲ μακεδονικὴ πόλη μὲ νέο ὄνομα, Φίλιπποι.

Ἡ ζωὴ στὸν οἰκισμὸ συνεχίσθηκε χωρὶς διακοπὴ στὰ ἑλληνιστικὰ καὶ ἀργότερα στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια. Ἡ θέση τοῦ οἰκισμοῦ στὸ σταυροδρόμι δύο βασικῶν ὁδικῶν ἀρτηριῶν τῆς “ἄνω ὁδοῦ” καὶ τῆς “κάτω ὁδοῦ”¹⁰⁷, δικαιολογεῖ τὴν ἐγκατάσταση Ρωμαίων, ἡ παρουσία τῶν ὁποίων βεβαιώνεται καὶ ἀπὸ ἓνα μεγάλο ποσοστὸ λατινικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση ταφικῶν τελετῶν συνδεδεμένων ἀποκλειστικὰ μὲ τὴ ρωμαϊκὴ θρησκεία¹⁰⁸. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐμφάνιση Ρωμαίων, πιθανότατα ἀπελευθέρων, πού φέρουν θρησκευτικὰ ἀξιώματα χορηγημένα ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴ ἀποικία τῶν Φιλίππων, καθὼς καὶ ἡ ἐμφάνιση ἑνὸς μέλους τῆς οἰκογένειας τῶν Volusii. Στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια πιθανότατα ἡ πόλη ἐπεκτείνεται καὶ πέρα ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ οἰκιστικὸ πυρῆνα στὶς βόρειες ὑπώρειες τῶν λόφων ἀνατολικά ἀπὸ τὸ λόφο “Παλιάμπελα”.

Ἐκτὸς ἀπὸ λατινικὲς ἐπιγραφές σώζονται καὶ ἐπιγραφές στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα χρονολογημένες μετὰ τὸν 2^ο π. Χ. αἰῶνα¹⁰⁹. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐμφάνιση τῆς χρήσης τοῦ τ ἀντὶ τοῦ θ σὲ μιὰ ἐπιγραφή, ἰδιωματισμὸς πού ἐμφανίζεται καὶ σὲ ἄλλες ἐπιγραφές τῆς ἐνδοχώρας τῆς θασιακῆς περραίας¹¹⁰ καὶ ὁ

106. Ἡ ἐντόπιση τῆς τοιχισμένης ἀκρόπολης στὴ θέση “Βασιλάκι” ἐμφανίζει μιὰ πλησιέστερη στὴν Ἐλευθερούπολη ἐγκατάσταση τῶν Θασίων· βλ. Σ. Σαρματζίδου, “Ἐγκατία ὁδός. Ἀπὸ τοὺς Φιλίππους στὴ Νεάπολη”, *Τμητικὸς τόμος Δ. Λαζαρίδη*, Θεσσαλονίκη 1990, 560-88.

107. Βλ. Δ. Σαμψάρας, “Τὸ ὁδικὸ δίκτυο τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια ὡς τὴ Ρωμαϊκὴ κατάκτηση”, *Μακεδονικά* 14 (1974) 123κῆξ.

108. Πρβλ. τὴ γιορτὴ Παρεντάλια, ἡ Rosalia, Rosa ἢ Ρόδα· P. Perdrizet, “Inscriptions de Philippes, Les Rosalies”, *BCH* 24 (1900) 299κῆξ., P. Collart “Παρακαύσουσιν μοι ὁδοίς”, *BCH* 55 (1931) 58-69, Collart, *Philippes* 475-82 καὶ κυρίως 477, ὅπ. 1, ὅπου ἡ σχετικὴ γιὰ τὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων βιβλιογραφία.

109. Πρβλ. τὴν ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν Ἐλευθερούπολη Perdrizet, *BCH* 24 (1900) 307.

110. Πρβλ. τὴν ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ν. Γαληψοῦ *ΑΔ* 27 (1972) Χρονικά Β2. 529, ἀριθ. 2, πίν. 464β (=Ἀριθμ. Εὐφ. Μουσείου Καβάλας Λ875).

ὁποῖος πιθανότατα σχετίζεται μέ τή χρήση τῆς ἑλληνικῆς ἀπό τόν τοπικό πληθυσμό. Ἡ παρουσία τοῦ θρακικοῦ στοιχείου ἄλλωστε ἐπισημαίνεται καί ἀπό τήν συχνή ἐμφάνιση θρακικῶν ὀνομάτων στίς ἐπιγραφές πού ἔχουν βρεθεῖ, χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι εἶναι δυνατόν τά ὀνόματα αὐτά νά ἀποτελέσουν ἀσφαλῆ στοιχεῖα γιά τή μελέτη τῆς ἐθνογραφικῆς σύνθεσης τοῦ πολισματος, ἀφοῦ ἡ συνύπαρξη ἑλληνικῶν καί θρακικῶν ὀνομάτων στίς ἴδιες οἰκογένειες πού γενικεύεται στοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἐμφανίζεται ἀπό πολύ νωρίς ὄχι μόνο στήν θασιακή περαιοῖα καί τήν ἐνδοχώρα τῆς¹¹¹, ἀλλά καί στήν ἴδια τή Θάσο¹¹².

Ποιό ἦταν τὸ ὄνομα τῆς ρωμαϊκῆς κώμης εἶναι ἀκόμα ἄγνωστο. Ὁρισμένοι πιστεύουν ὅτι τὸ ὄνομα *Κερδωζισιν*, πού ἀναφέρει ἡ δημοσιευμένη ἀπό τόν P. Perdritzet ἐπιγραφή, ἀποδίδει τοπωνύμιο¹¹³, πού θά μπορούσε νά σχετισθεῖ καί μέ τὸ ὄνομα τῆς κώμης (*vicus*) τῆς σημερινῆς Ἐλευθερούπολης. Ἀλλά τὰ ἐπιθέτα τῶν *vicani* δὲ φαίνεται ὅτι ἀποδίδουν ὀνόματα φυλετικῶν ἢ θρησκευτικῶν ὁμάδων καί δὲν ἀποτελοῦν ὀνόματα πόλεων¹¹⁴. Σέ μιὰ ἄλλη ἐπιγραφή πού προέρχεται ἀπό τή συλλογή τοῦ ἐπισκόπου Σωφρονίου ἀναφέρεται ἓνα ἄλλο τοπωνύμιο, οἱ *Sceveni*. Ἡ ἐπιγραφή βρισκόταν στή συλλογή τοῦ μητροπολίτη Ἐλευθερούπολης Σωφρονίου, ἀπ' ὅπου μεταφέρθηκε στό Μουσεῖο Καβάλας τὸ 1967, μετὰ τήν κατεδάφιση τοῦ παλιοῦ ἐπισκοπεῖου¹¹⁵.

111. Πρὸβλ. Δ. Λαζαρίδη, “Ἐπίγραμμα Παρίων ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη”. *AE* 1976, 178· πρὸβλ. ἐπίσης τίς ἐπιγραφές τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων ἀπὸ τὸ ἱερό τοῦ Διονύσου στή Δράμα· *ΑΔ* 25 (1970) Χρονικά Β2, 401-2, πίν. 436α.

112. H. Seyring, “Quatre cultes de Thasos”, *BCH* 51 (1927) 216-8, J. Pouilloux, *Recherches sur l'histoire et des cultes de Thasos I. De la fondation de la cité à 196 avant J.C.*, *Etud. Thas.* III (Paris 1954), 15-7, 27, 34, 48, 310.

113. Δ. Σαμσάρης, *Ἱστορική Γεωγραφία τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη 1976, 135, 170 (Κερδωζός);· πρὸβλ. καί F. Papazoglou, “Le territoire de la colonie de Philippes”, *BCH* 106 (1982) 105 (Κερδωζεῖς), καί *Les villes de Macédoine à l'époque romaine*, *BCH* Suppl. XVI, Paris 1988, 411.

114. πρὸβλ. π. χ. τὴν ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ Νέο Σκοπὸ *AE* 1936, Χρονικά 18-9, ὅπου ἀναφέρεται ἡ κώμη Ὀλδηνῶν.

115. Πρὸβλ. *ΑΔ* 23 (1968) Χρονικά Β2, 356 πίν. 303α (ὅπου φωτογραφία τῆς ἐπιγραφῆς). Ἡ προέλευση τῆς ἐπιγραφῆς προσδιορίστηκε πρόσφατα ἀπὸ μιὰ φωτογραφία τῆς στήλης πού βρέθηκε στό ἀρχεῖο Μουσείου Καβάλας. Στὴν πίσω ὀψη τῆς φωτογραφίας ὑπάρχει ἰδιόχειρη σημείωση τοῦ μητροπολίτου Σωφρονίου. Ὁ Σωφρόνιος, πού ὡς γόνος τῆς φιλάρχαις οἰκογένειας Σταμοῦλη διακρινόταν γιά τὴν ἀρχαιομάθειά του, διατηροῦσε, ὅπως προκύπτει καί ἀπὸ ἄλλες φωτογραφίες τοῦ ἀρχείου, ἀλλά καί ἀπὸ πληροφορίες τοῦ Γεωργίου Μπακαλάκη, στενὴ ἐπικοινωνία μέ τὸν τότε ἐπιμελητὴ ἀρχαιοτήτων Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καί Θράκης, τὸν ὁποῖο κατὰ τὴ συνήθειά του νά ἐξελληνίζει τὰ ξένης προέλευσης ὀνόματα εἶχε μετονομάσει σὲ Γεώργιο Παντοπωλίσκο. *Ἐν Πρασίῳ*

Ἀριθμ. Εὐρ. Μουσείου Καβάλας Λ767 (εἰκ. 10)

Ἐνεπίγραφη ἐπιτύμβια πλάκα ἀπὸ τοπικὸ σχιστόλιθο. Σώζεται ἀκέραια ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες κακώσεις στὸ περιγράμματά της. Δὲν ὑπάρχουν διαμορφωμένοι κρόταφοι, ἀδρά λαξευμένη καὶ ἡ πίσω ἐπιφάνεια τῆς πλάκας. Τὸ ἄνω πέρας τῆς στήλης καμπυλόγραμμο καὶ τὸ ἄνω εὐθύγραμμο. Διαστάσεις μνημείου: 1,20 μ. ὕψος· 0,40 μ. πλάτος ἄνω-κάτω· 0,45 μ. πλάτος μέσον· Ὑψος γραμμῶν: 0,045-0,05 μ. διάστιχα: 0,01-0,015, 0,02 μ.

Dagus Zi-
pyronis fil-
ia reliquit
vicanis Scev-
5 *evenis* CXX ut*
ex usuris eor-
um vescant-
ur quot {quot}
annis rosis a-
10 *dalant(ur) quot*
si non fecer(int)
tum dab(itur) po-
ena vicanis
Antherita-
15 *nis* CCXXX*

Ἡ ἐπιγραφή ἡ ὁποία ἀπὸ τῆ μορφῆ τῶν γραμμῶν (πρβλ. τῆ μορφῆ τοῦ Δ=D) χρονολογεῖται στὸν 3ο- 4ο αἰώνα, ἐντάσσεται στὴ γνωστὴ σειρὰ τῶν ἐπιγραφῶν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων, ποὺ σχετίζονται μὲ τὶς γνωστὲς ρωμαϊκὲς γιορτὲς τῶν νεκρῶν Ροζάλια καὶ Παρεντάλια, τὶς ὁποῖες οἱ Ρωμαῖοι ἀποικοὶ εἶχαν μεταφέρει στὴν περιοχὴ τοῦ Παγγαίου¹¹⁶. Ἡ Dagus, κόρη τοῦ Ζιπύρωνος¹¹⁷, ἄφησε στὴ διαθήκη της τὸ ποσὸ τῶν ἑκατὸν

(Παγγαίου) τῆ 31 Ἰουλίου 1935. Τῆ Ἀρχαιολογικῆ Ὑπηρεσία Καβάλας. Ἀριθμ. 125· Ἡ πλάξ ἢς ἀποστέλλω φωτογράφημα ἐξήχθη, ὡς/μοῦ εἶπεν ὁ κομίσας μοι αὐτὴν αὐτοκινητιστῆς, ἀπὸ τοῦ "Παλιόπραβο", ὅπου ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐρεῖπια/ἰδιορρυθμοὶ ἐκκλησιδίου, τὰ ὁποῖα ἐπεσκέφθητε/ὡς ἔμαθον, καὶ ἠμποδίσαστε τὴν κατεδάφισιν/ ἢ περαιτέρω ἐσκαφάς. Ὁ Ἐλευθερουπόλεως Σωφρόνιος.

116. Perdrizet, BCH 24 (1900) 299-323. Collart, BCH 55 (1931) 58-69. Collart, *Philippes*, 474-85.

117. Τὸ ὄνομα Dagus, ἔξ ὅσων γνωρίζω, δὲν μαρτυρεῖται ἄλλοῦ. - Ἐνα ἐνδιαφέρον (καὶ

εἴκοσι δηναρίων¹¹⁸ στοὺς κωμητες (vicani) Sceveni (Σκευηνοὶ) μὲ τὸν ὄρο νὰ διαθέτουν τοὺς τόκους αὐτοῦ τοῦ ποσοῦ γιὰ τὸ συμπόσιο τῶν ἐτησίων ροζαλιῶν, τῆς γνωστῆς ρωμαϊκῆς γιορτῆς τῶν νεκρῶν, ποὺ εἶχε εὐρύτατη διάδοση στήν περιοχὴ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ συχνὰ κείμενα ἀντίστοιχων διαθηκῶν¹¹⁹. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐμφάνιση τῆς λέξης rosis (=ρόδοις)¹²⁰. Σὲ περιπτωση ποὺ δὲν τηρηθεῖ ὁ ὄρος τῆς διαθήκης ὀρίζεται ὡς ποινὴ (poena) ἢ μεταφορὰ τοῦ ποσοῦ διπλασιασμένου στοὺς κωμητες Antheritani (Ἀνθηριτηνοὶ), οἱ ὅποιοι προφανῶς θὰ ἀναλάβουν τὴν ἐκτέλεση τῆς διαθήκης¹²¹. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γιορτὴ τῶν Ροζαλιῶν, ποὺ μαρτυρεῖται στήν περιοχὴ τῆς Ἐλευθερούπολης, ἀπ' ὅπου ἦταν ἤδη γνωστὴ ἡ τέλεση τῶν ρωμαϊκῶν Παρενταλιῶν¹²², τὸ ἐνδιαφέρον τῆς

ἀπὸ γλωσσικὴ ἄποψη) παράλληλο εἶναι ἡ παρατιθέμενη ἀπὸ τὸν Collart (*Philippes*, 474, σ. 1) ἐπιγραφή: *Secus. Firmi filia, reliquit vicanibus (!) Satricenis* CXL ut m(anibus) i(nferis) decimo Kalandas parentetur*. (ἀπὸ: J. Carcopino, *Mélanges Parvan*, Bucarest 1934, 77 - Selian).

118. Γιὰ τὸ (διαφορετικὸ) ὕψος τῶν χορηγουμένων ποσῶν πρβλ. ἀνάλογες ἐπιγραφές μὲ κείμενα διαθήκης ποὺ σχετίζονται μὲ τὴ γιορτὴ τῶν Ροζαλιῶν: Perdrizet, *BCH* 24 (1900) 310 ἀριθ. 3 (Προσωτσάνη), καὶ 305, ἀριθ. 2 (περιοχὴ Καβάλας), ὅπου τὸ ποσοδὸν ἀνέρχεται σὲ ἑκατὸν πενήντα δηναρία.

119. Γιὰ ἀντίστοιχη χρῆση τοῦ ρήματος *vescor* πρβλ. καὶ τὴν ἐπιγραφή ἀπὸ τ' ἡν Ἀλιστράτη, Perdrizet, *BCH* 24 (1900) 314, ἀριθ. 6. Πρβλ. ἐπίσης τὴν ἐπιγραφή σαρκοφάγου ἀπὸ τῆ Χαριτωμένη Δράμας Perdrizet, *BCH* 24 (1900) 312. Τὸ ρῆμα *adalant* ἐμφανίζει κάποιον πρόβλημα ἀνάγνωσης, γιατί δὲν εἶναι γνωστὸς ὁ τύπος τοῦ *alo*=τρέφω ἢ τρέφομαι μὲ τὴν πρόθεση *ad*. Στὴν ἐπιγραφή τῆς Προσωτσάνης, Perdrizet, *BCH* 24 (1900) 310, ἀριθ. 3, ὁ ἐκδότης διαβάζει *adaiant*=*adeant*, τύπος ποὺ διορθώθηκε ἀπὸ τοὺς Ch. Picard-Ch. Avezou, *BCH* 38 (1914) 49 σὲ *adurant* καὶ ἀποκαταστάθηκε πάλι σὲ *adeant* ἀπὸ τὸν Collart, *BCH* 55 (1931) 59, ὑποσ. 7 καὶ 67, ὑποσ. 4. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ *ae* στὴ θέση τοῦ *e* εἶναι συχνὴ στὶς ἐπιγραφές, ἀλλὰ στὴν ἐπιγραφή τοῦ Μουσείου Καβάλας Λ767 εἶναι καθαρὴ ἢ κεραιὰ τοῦ *L*, ποὺ ἀποδίδεται μὲ τὸν ἴδιον τρόπο ὅπως στὸ *reliquit*, ἔτσι ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ προταθεῖ καὶ ἡ ἀντίστοιχη ἀνάγνωση καὶ στὴν ἐπιγραφή τῆς Προσωτσάνης, *adalant(ur)*: πρβλ. καὶ τὴν ἐπιγραφή Σέλιανης, Perdrizet, *BCH* 24 (1900) 315, ἀριθ. 7: *sed ut ex reditu eorum ii qui s(upra) s(crupti) s(unt) moniment[um] eiu[s] et parentium eius colant et ipsi alantur...*

120. Γιὰ ταυτὸσημη χρῆση τῶν λέξεων *Rosa* καὶ *Rosalia* καὶ τὴν ἀντιστοιχία τους μὲ τὴ λέξη *ρόδα* βλ. Collart, *BCH* 55 (1931) 63, ὑποσ. 3, 4.

121. Γιὰ ἀντίστοιχη μεταφορὰ ποσοῦ διαθήκης πρβλ. τὴν ἐπιγραφή Θεσσαλονίκης, ὅπου τὸ ποσοδὸν μεταφέρεται στὸ θίασο τῶν Δροιοφόρων: Ch. Picard-Ch. Avezou, "Le testament de la pretrêsse thessalonicienne; rites et cultes de la Macédoine", *BCH* 38 (1914) 38-62 (=IG X 2, ἀρ.260). Γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ ποσοῦ σὲ ἄλλες ομάδες προσώπων ἢ κῶμες βλ. Perdrizet, *BCH* 24 (1900) 321. πρβλ. καὶ P. Lemerle, "Le testament d' un Thrace à Philippes", *BCH* 60 (1936) 336, ὅπου ἀναφέρεται ἀντίστοιχη μεταφορὰ διπλασιασμένου ποσοῦ ἀπὸ μιά ομάδα σὲ ἄλλη.

122. Perdrizet, *BCH* 24 (1900) 320, Salač, *BCH* 47 (1923) 50, ἀριθ. 2.

ἐπιγραφῆς ἐπικεντρώνεται κυρίως στή μνεία τῶν δύο ὀνομάτων κομητῶν (vicani) τῶν Sceveni καὶ τῶν Antheritani. Τὸ δεύτερο τοπωνύμιο θὰ μπορούσε νὰ σχετισθεῖ καὶ μὲ τὴν ἑλληνικὴ λέξη ἄνθος, ἀλλὰ οἱ καταλήξεις παραπέμπουν σὲ θρακικὰ τοπωνυμικά¹²³. Οἱ vicani πρέπει νὰ ἀποτελοῦν ὀμάδες κατοίκων τῆς χώρας τῶν Φιλίππων, ποὺ ἀνήκουν στὴν κατηγορία τῶν incolae¹²⁴, ἀλλὰ ἡ σημασία τοῦ ὀνοματός του δὲν εἶναι πάντα εὐκόλο νὰ προσδιορισθεῖ μὲ ἀσφάλεια. Μὲ τὸν προσδιορισμὸ τῆς προέλευσης τῆς ἐνεπιγραφῆς στήλης, ἕνα ἀπὸ τὰ δύο ἀναφερόμενα στὴ στήλη τοπωνύμια Sceveni ἢ Antheritani, θὰ μπορούσε νὰ συσχετισθεῖ μὲ τὸν γνωστὸ οἰκισμὸ στὸ “Παλιόπρᾶβο”¹²⁵, ἐνῶ ὁ ρωμαϊκὸς οἰκισμὸς τῆς Ἐλευθερούπολης θὰ μπορούσε νὰ διεκδικήσῃ τὸ δεύτερο τοπωνύμιο. Ὡστόσο, ἐπειδὴ ἡ τοπογραφικὴ σημασία τῶν ἐπιθέτων τῶν vicani καὶ ἡ ταύτιση τῶν ὀνομάτων αὐτῶν μὲ συγκεκριμένες κῶμες δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἐξακριβωμένη¹²⁶, δὲν ξέρω κατὰ πόσον θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ ὀνόματα τῶν

123. Γιὰ τὶς καταλήξεις anus, enus, inus καὶ τὴ σύνδεσή τῆς μὲ θρακικὰ ἔθνικὰ πρβλ. A. Dumont, *Inscriptions et monuments figurés de la Thrace*, Paris 1897, 81 καὶ G. G. Mateescu, *Ephemeris Dacoromana* I, (1923) 135, ὑπ. 5.

124. Papazoglou, *BCH* 106 (1982) 105.

125. Γιὰ τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τῆς θέσης “Παλιόπρᾶβο”, ποὺ βρίσκεται στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Παλιὸ Χορτοκόπι, ἔδωσαν ὀρισμένες πληροφορίες οἱ E. Schütz-H. Ungern, *Wanderungen im Pangeon* 1981, (Kortokopi II) 49-55, εἰκ. 15, 16, 17, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἀκόμη πραγματοποιηθεῖ συστηματικὴ ἐπιφανειακὴ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα. Στὴν πρώτη ἐπιφανειακὴ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα τῆς περιοχῆς, ἡ ὁποία ἀντιμετώπισε πολλές δυσκολίες ἐξαιτίας τῆς πυκνῆς βλάστησης, ἡ ἐπιμελήτρια ἀρχαιοτήτων Στ. Σαμαρτζίδου ἐπεσήμανε τὴν ὑπαρξὴ περιβόλου καὶ λείψανα ναῖσκου παλαιοχριστιανικῶν χρόνων, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸ ἀναφερόμενο ἀπὸ τὸν Σωφρόνιο “ἐκκλησίδιο”, καθὼς καὶ λείψανα κιβωτιώσχημων τάφων. Σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν τειχισμένο αὐτὸ οἰκισμὸ ἢ Στ. Σαμαρτζίδου ἐντόπισε καὶ βραχογραφήματα ἀντίστοιχα μὲ τὰ βραχογραφήματα τῆς περιοχῆς Κρνονερίου- Φιλίππων καὶ Παγγαίου· *ΑΔ* 37 (1982) Χρονικά Β2. Σὲ αὐτοψία ποὺ πραγματοποιήσα τὸ Μάιο τοῦ 1987 στὴ θέση αὐτὴ, προχώρησα μὲ μεγάλες δυσκολίες ἐξαιτίας τῶν πυκνῶν πουρναριῶν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ περιβόλου, ὅπου στὰ ὀρύγματα τῶν λαθρανασκαφῶν εἶναι ἐμφανεῖς οἱ τοῖχοι κτηρίων- προφανῶς κατοικιῶν-, ποὺ ἀπὸ τὴν κεραμικὴ πρέπει νὰ χρονολογοῦνται στοὺς ὑστερορωμαϊκοὺς- παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους.

126. Μολονότι ἡ χρῆση τοῦ ὄρου vicani παραπέμπει σὲ τοπωνύμια κομῶν πρέπει νὰ τολμηθεῖ ὅτι οἱ vicani στὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων ἐμφανίζονται σχεδὸν κατὰ κανόνα σὲ ἐπιγραφές ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὶς ταφικὲς γιορτὲς τῶν ροζαλίων καὶ σὲ ἀντιπαράθεση μὲ θρησκευτικὲς ὀμάδες, ὅπως “μύσταις”, “συμποσίω θεοῦ Σουργέθου”, “συμποσιασταῖς Ἡρώνας”. Ἐπίσης, πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι στὴν ἴδια περιοχὴ ἐμφανίζονται ἐπιγραφές μὲ διαφορετικὰ ὀνόματα vicani, ὅπως π. χ. στὶς ἐπιγραφές ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Σέλιανης (σημ. Φίλιπποι)· α) vicanis Media[[nis, *CIL* III, 656· β) vixani/bus Satricenis, Collart, *BCH* 54 (1930) 376. Τὰ δύο τοπωνύμια τῆς ἐπιγραφῆς Sceveni καὶ Antheritani

vicani Sceveni και Antheritani, όπως άλλωστε και τὸ “Κερδώξιον” τῆς ἐπιγραφῆς τῶν παρενταλίων στὴν ἀναζήτηση τοῦ ὀνόματος τῆς ρωμαϊκῆς κόμης τῆς σημερινῆς Έλευθερούπολης.

Ἡ συστηματοποίηση τῆς ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας τόσο στὴν περιοχὴ τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ τῆς θέσης “Παλιάμπελα” στὴν περιοχὴ τῆς σημερινῆς Έλευθερούπολης, ὅσο καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ τῆς θέσης “Παλιόπραβο” θὰ προσδιορίσει τίς μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν γειτονικῶν οἰκισμῶν σχέσεις στοὺς ὑστερορωμαϊκοὺς, παλαιοχριστιανικοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους.

*Ἐφορεία Προϊστορικῶν καὶ
Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων Καβάλας*

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη

ἐντάσσονται στὴ γνωστὴ σειρά τῶν τοπωνυμίων τῶν κόμῶν ποὺ εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων καὶ τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται τὴν κατάληξη *eni* (Satriceni, Coreni, Scaporeni, Tasibasteni- ἑλλ. -ηνοὶ π. χ. Προππουσορηνοὶ) ἢ *ani* (Suritani, Mediani) · πρβλ. Collart, *Philippes*, 286-7. Πρβλ. ἐπίσης τὰ τοπωνυμικά Σερωηνί καὶ Ἡρουνί στὴν ἐπιγραφὴ τῆς περιοχῆς Τρίττα τοῦ Παγγαίου, τὴν ἀφιερωμένη στὴ Θεὰ Ἀλμωπία· βλ. Γ. Μπακαλάκη, “Περὶ Ἀλμωπῶν καὶ Ἀλμωπίας θεῆς”, *ΠΑΑ* 12 (1937) 485, P. Collart, “La vigne de la déesse Almoréenne au Pangée”, *BZG* 1943, 9-21. Ὁ Collart σχετίζει τοὺς Σερωηνί τῆς ἐπιγραφῆς μὲ τὴν πόλη Σίριν ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος VIII, 155, καὶ ἡ ὁποία ταυτίζεται μὲ τὴν σύγχρονη πόλη Σέρρες. Πρβλ. ἐπίσης τὸ τοπωνυμικὸ Ὀλδηνοί, Γ. Μπακαλάκη, *ΑΕ* 1936 Χρονικά, 18-9.

RESUME

Un ancien village à Eleuthéroupoli, dans le département de Kavala

Un ancien village, appartenant à la colonie romaine de Philippes, a été localisé à Eleuthéroupoli, dans le département de Kavala. Des inscriptions et des documents archéologiques de l'époque romaine trouvés dans la région témoignent de sa présence. Les documents archéologiques indiquent que ce site a été habité, sans interruption, de l'époque préhistorique jusqu' à l'époque romaine. La première phase d'habitation de ce village a été localisée sur la colline qui se dresse entre les côtés NE de la ville et le cimetière moderne, sur le site de Paliampela. Ensuite, à l'époque romaine, le site s'est étendu à l'est de cette colline de Paliampela. Le cimetière du village romain se trouvait du côté de l'église post-byzantine de Ayios Nikolaos d' Eleuthéroupoli car, en dessous de cette église, il a été découvert une inscription funéraire de l'époque romaine (fig. 9; voir Th. Alimprantis, AD 29 (1973-4) Chroniques B 3, 841, pl. 632 β-στ). Le nom de ce village romain reste inconnu. Une inscription funéraire (AD 23 (1968) Chroniques B 2, 356, pl. 303 α), qui faisait partie de la collection de Sofronios, l'archevêque d'Eleutheroupoli, donne deux noms de villages, Scevini et Antheritani (fig. 10). L'un de ces deux noms peut peut-être être attribué au site romain d'Eleuthéroupoli.

De la région située à l'est de la colline de Paliampela provient la première inscription votive (probablement du début de l'époque romaine) que l'on a du site romain (fig. 3). Cette inscription est une dédicace à Héron-Apollon, faite par le prêtre du temple d'Apollon, Publicius Iucundus. Cette inscription est publiée ici pour la première fois.

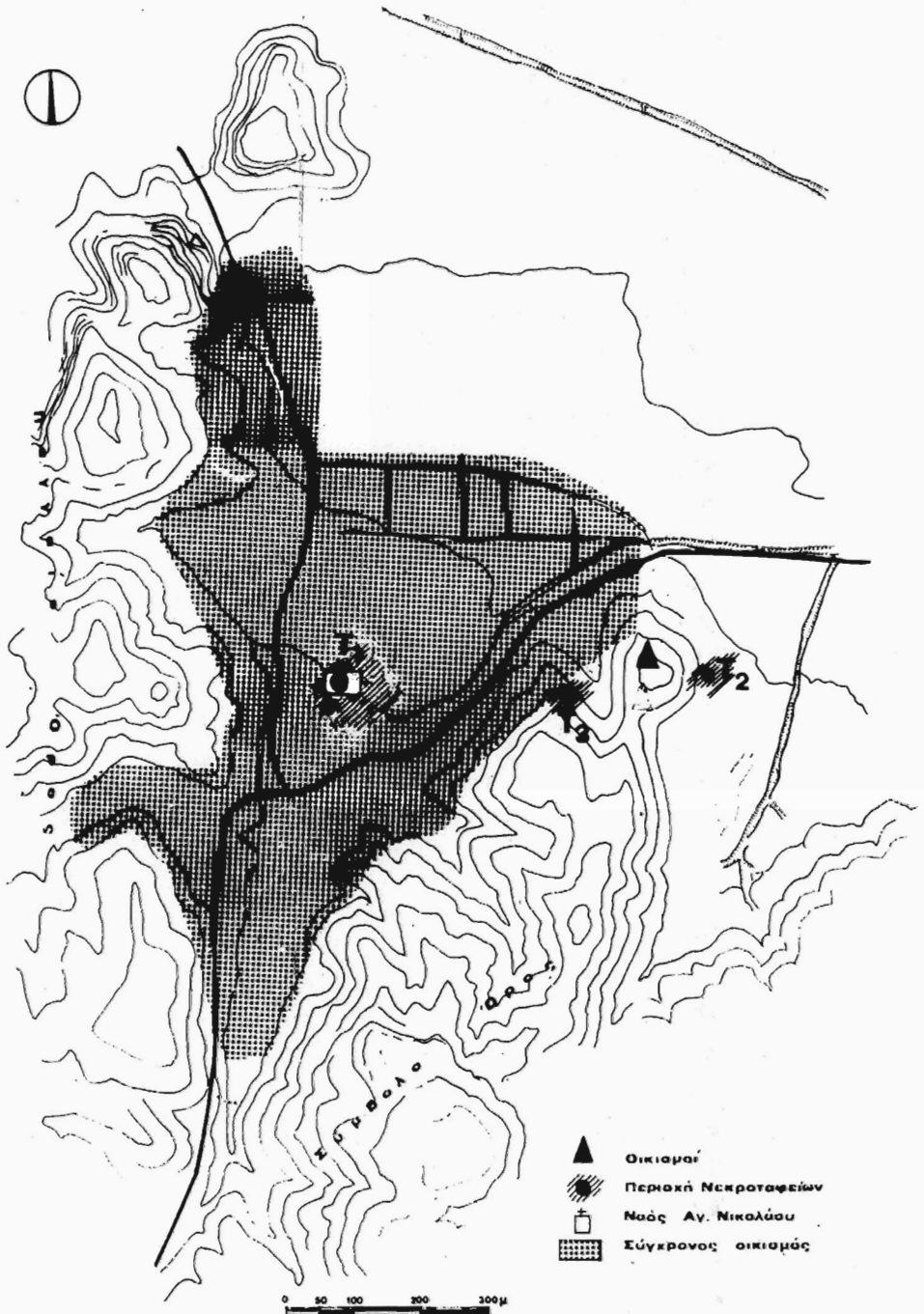
Des inscriptions provenant de l'église d' Ayios Nikolaos d'Eleuthéroupoli, déjà publiées précédemment, deux sont à nouveau publiées dans cet article. Le nettoyage de la première de ces inscriptions et le dégagement de la seconde du mur dans lequel elle était encastrée, permettent de faire des compléments et des corrections à leurs textes: I. AD 31 (1976) Chroniques B2, 337-8, pl. 266 γ (fig. 4,5). II. AD 31 (1976) Chroniques B2, 338, pl. 267 α (fig. 6,7,8).

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη,
Εικ. 1: "Αποψη τοῦ λόφου
"Παλιάμπελα" ἀπὸ Β.Α.

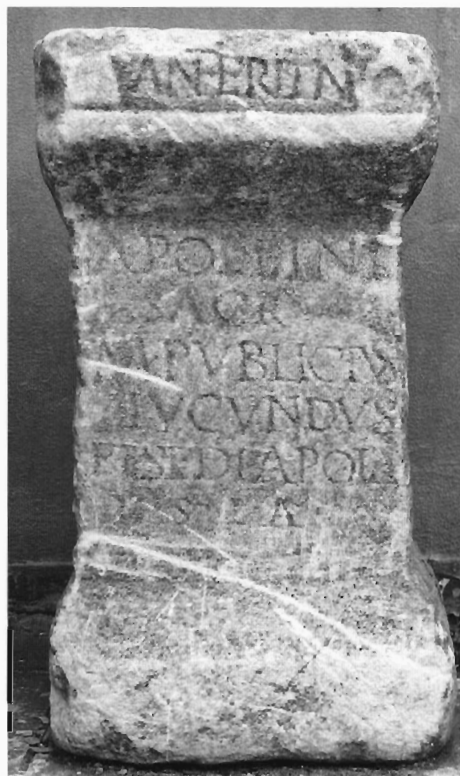
Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Εικ. 2:
Ἐνεπίγραφη ἐπιτύμβια πλάκα ἀπὸ
σχιστόλιθο

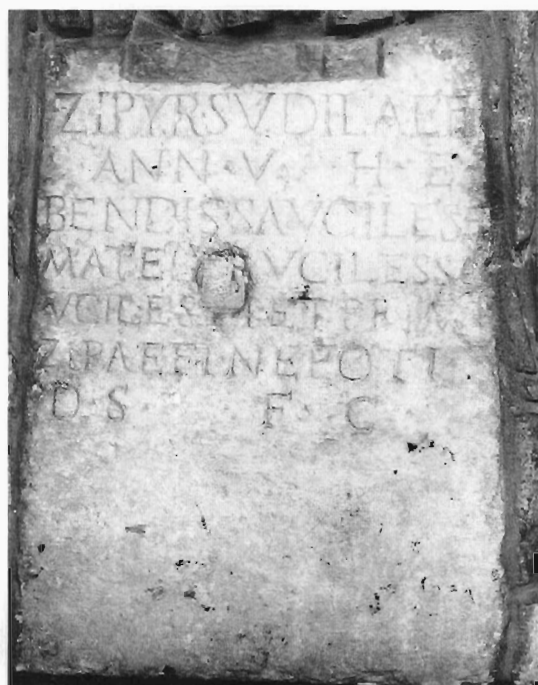
Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Σχέδιο 1: Τοπογραφικό διάγραμμα της περιοχής Ήλευθερούπολης

ΣΩΣΙΕΡΤΗΣ
 ΚΡΩΚΙΝΑ
 ΦΑΓΡΗΣΙΟΣ

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Σχέδιο 2: Έπιγραφή επίτιμιας πλάκας (Λ 1328, εικ. 2)

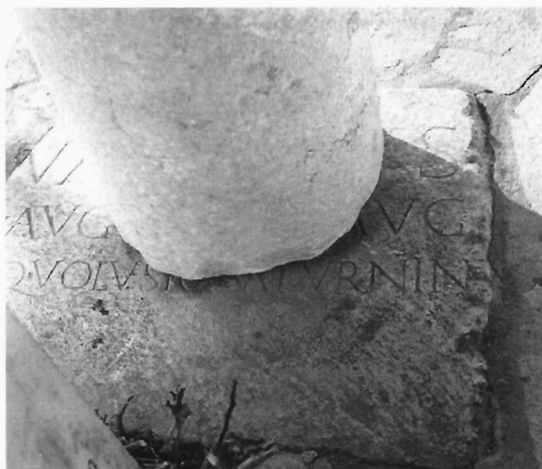
Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη,
 Εικ. 3: Έπιγραφή
 βαμύσχημη δάση
 ἀναθήματος - Λ1325
 Μουσείου Καβάλας

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Ειχ. 4: Ένεπίγραφή έπιτύμβια στήλη, έντοιχιωμένη στό ναό του Άγίου Νικολάου

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Ειχ. 5: Λεπτομέρεια τής ίδιας στήλης

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Εικ. 6:
Θραύσμα ἐνεπίγραφης σαρκοφάγου:
τό θραῦσμα στήν ἀρχική του θέση
στό προστώο

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη,
Εικ. 7: Ἐνεπίγραφο θραῦσμα
τῆς σαρκοφάγου - Λ1365
Μουσείου Καβάλας

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Εικ. 8:
Λεπτομέρεια τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ
θραύσματος - Λ1365 Μουσείου
Καβάλας

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Είχ. 9: Ένεπίγραφη
 έπιτύμβια στήλη Λ 1558 Μουσείου Φιλίππων.

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Είχ. 10: Ένεπίγραφη
 έπιτύμβια στήλη Λ 767 Μουσείου Καβάλας -
 Φωτογραφία 1935